

Gender Transformation & Empowerment

AKARAMAJONG

EKITABO ANGAKAPOLOK ANGABERU ANGIRERIA

Akitopol ekipukae angakopolok angaberu aloreria

Elap a 3 Ekaru 2013

Ngulu Engaunito Ekitabo logo:

Rita Aciro Lakor:
Executive Director;
Uganda Women's Network (UWONET)

Perry Aritua:
Executive Director;
Women's Democracy Network (WDN)-Uganda Chapter

Regina Bafaki:
Executive Director;
Action for Development (ACFODE)

Patricia Munabi Babiiha:
Executive Director;
Forum for Women in Democracy (FOWODE)

Robina Rubimbwa:
Executive Director;
Center for Women in Governance (CEWIGO)

Engaunitai alotic a: "Akitopol ekipukae angakopolok angaberu aloreria"
arionget angaberu alowae ka ekipukae-Women's Democracy Group (WDG)

© Women's Democracy Group 2013

Ngina kosi apedor daadang. Akitalalaun ka etic alogo kori ka ece tic alogo ikotere akiswom kori etic ngolo nyeyauni ngisilinga inges ecamakinitai emam tar alimokin ngikegirak nai tolimunite iyong ngikec rorwa ka kisilerenite tar adio kilocokinet erai keyai alotic alogo. Akitalalaun nai ka etic alogo ikotere agielanar inges nyecamakinio eringa yelimokina ngikegirak ka ngilopeyek ka etic alogo.

Esubakinit erai Rita Aciro-Lakor

EKITABO ANGAKAPOLOK ANGABERU ANGIRERIA

Akitopol ekipukae angakopolok angaberu aloreria

Elap a 3 Ekaru 2013

Akitalakaret

Ecami arionget ngina igangit ekipukae alowae angaberu Women's Democracy Group (WDG) akitalakar ngakapolok angaberu angireria daadang, nguna aloditric daadang, ata CAO, ata RDC, ngapolon aloreria ka ngiketiyak daadang ngulu ikingarakinete acunakin etic ka ekitabolo alogo iwapei.

Nguna Engarenok

Epol ekipukae angireria nooi kotere akikeunia akiyar angitunga aloreria ka akijaanakinia ngitunga alo Uganda ejok.

Erai etic ka apukan anakiganget angariongeta ata lojokotau ikwa (CSOs) ayenut atemar eyenete ngapolon angireria ka eyakatar aosou ngina kitiyaet ngikec ticisio ejok anapision.

Angina eyatakinor akimar angapolon angireria kotere 75% alokaru a 2011 ka angina elocokinor epite ngolo ecamitor apukan dang akijanaakin ngitunga aloreria. Emaasi ngapolon angireria kitatametei angina paki kotere toyenete ka toyakatar aosou ngina kijanaakinet ngitunga anapision kec ejok.

Igitai ekitabolo logo kotere arionget angaberu ka atukot angina ka ekipukae-Women's Democracy Group (WDG) kotere akitatamia ngapolon angaberu aloreria. Eyakar ekitabolo logo ngakiro nguna ikeunete epite ngolo itiyaata ngapolon angaberu aloreria.

Ingitakinit arionget a WDG ngapolon angaberu daadang akisitiya ekitabolo logo kotere akingarakin ikes anakijaanakinia ngitunga ejok anapision kec.

Nguna eyakasi tooma nege

Akitalakaret	ii
Nguna Engarenok	iii
Euruwaka	viii
Nguna engarenok.....	1
Nguna ke ekitabo alogo	2
1.1. Nguna ebasi ngikisila alotela angulu alokinga	3
1.1.1. Ngapedorosio angitunga anakwap	3
1.1.2. Acamunet ngina elemarere amenit ka ajamuwarit ngaberu anakwap(CEDAW), 1979	3

NGINA KA 1: NGUNA EBASI NGIKISILA ALOTELA ANGULU ALOKINGA, ALOTELA ALODIYE KA ALOKITELA ALOGO KOTERE AKIGANG ETIC ANGABERU ANAPUKAN 3

1.1.3. Acamunet ka etic alo Beijing, 1995.....	4
1.2. Nguna ebasi ngikisila kotere etic angaberu anapukan	4
1.2.1. Acamunet angapedorosio angitunga ka Africa	4
1.3. Nguna ebasi ngikisila a Uganda kotere ekipukae angaberu	5
1.4. Nyo eyatakinor ekimar angabeu anapukan:Apolou, ekimar ka adepar ekimar.	5

NGINA 2: NGITICISIO ANGAPOLON ANGABERU ALORERIA 7

2.1. Nyo apolou ka ekipukae aloreria?	7
2.2. Ngiticisio angapolon angaberu aloreria	7

NGINA 3: NGUNA EMAASI NGAPOLON ANGABERU ANGRIRERIA TOYENETE KOTERE AKITIYA EJOK ANAPISION KEC 10

3.1. Alimor eemut.....	10
3.1.1. Akisitaya akisera angiemuto akikeunia ekipukae aloreria.....	13

3.1.2.	Ngipitesio ngulu iseraere ngiemuto	15
	Face book.....	15
3.1.3.	SMS chat.....	17
3.2.	Akisirwor ngitunga	20
3.2.1.	Ikotere nyo ejokia akapolon angaberu ayenut epite ngolo kisiyanet ngapolon ngunace ka ngitunga alokinga dang?.....	20
3.2.2.	Nyo iitanit itunganan ikotere aanyun akisirwor ekokwa?	20
3.2.4.	Ekerworon alokokwa—Nguna emaasi toyeni.	21
3.2.5.	Tosubak ekoni eemut	22
NGINA 4: AKIWARIT AKIGANGO		24
4.1	Nyo erai akiwarit akigango?	24
4.2.	Nga alu ngipitesio ka akiwarit akigango?	24
4.3.	Nyo anakiwarit akigango emaasi iyong kisitiya akilocokinio ekoni tic?	25
NGINA 5: AKIRIK EKOKWA ANGAPOLON		28
5.1	Nguna emaasi toyeni kotere arikio ekokwa angapolon	28
5.2	Nyo emaasi toyai tooma nakiro nguna igirio alokokwa?	30
5.3	Nguna emaasi ekarikon ka ekokwa toyeni	31
5.4	Epite ngolo kiiraret ngakiro angitunga;.....	31
5.5	Epite ngolo kituuruwanet ngakiro nguna apolok kotere ayeun nguna kitiya.....	32
5.6	Epite ngolo kisirworet ngitunga ngulu isyaaka alokokwa.....	33
NGINA 6: ATYAKET ANGABERU KA NGIKILIOK		34
6.1.	Ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok	34
6.1.1.	Ajokis ka ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding Ngaberu ka Ngikiliok.....	35

6.1.2.	Epite ngolo kiganget ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok kedaun aripun nguna kitiya.....	35
6.1.3.	Epite ngolo kisitiyaet ngisilinga angaberu ka ngikiliok anapision.....	36
6.2.	Akiten ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok.....	37
6.2.1.	Ikwai engicakinere ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok alokokwasinei ka natameta angapolon angireria? ..	38
6.3.	Ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok.....	40
6.3.1.	Ikwai itopoloere ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok anapukan angireria ?	40
6.4.	Akiten epite ngolo esitiyaere esiling alokiding ngaberu ka ngikiliok.....	40

NGINA 7: AYEERE NGIKISILA 42

7.1.	Alimor eemut ngolo apolon,eemut ka asubakin ngakiro ka ngolo ka akiten ngakiro	45
7.1.1.	Alimor eemut ngolo apolon	45
7.1.2.	Alimor eemut ka asubakin ngakiro ka akiten ngakiro	47
7.1.2.1.	Eemut ka asubakin ngakiro	47
7.1.2.2.	Eemut ka akiten ngakiro.....	48
7.1.2.3.	Adyekarit.....	48
7.1.2.4.	Akigango	48
8.1.	Nguna emaasi toyeni ilosi aripirip ka akiten ejok	49
8.1.1.	Akiyan ka ngulu ikigangito alotic	49
8.1.2.	Tolosik nguna iitana alotic.....	49

NGINA 8: ARIPIRIP & AKITEN EJOK	49
8.1.3. Tolosik nguna kitopoloet akwap	50
8.1.4. Nguna angisilinga	50
8.1.5. Nguna angiketiya	50
NGINA 9: NGIKOKWASINEI ANGABERU	53
9.1. Ayeun ekokwa angaberu ngolo ajokan-Nguna iitana	53
9.1.1. Nyo erai ekokwa angaberu?	53
9.1.2. Kotere nyo emaasi ngaberu kikokwaata?	54
9.1.3. Nyo emaasi ngaberu kiwarito alokokwa kec?	56
9.2. Epedori ekokwa angaberu alosit ngaren ejok erai kitiyai nugu..	56
9.3. Emaasi nugu kitiyakin kotere ekokwa angaberu	
tongetakin ejok:	58
Apolou angakiro	60
Atubet A: Epite ngolo ngaaret a email	62
Atubet B: EPITE KA EEMUT	64
Atubet C: Epite ngolo tyaket ekoni tic aneni angolo ka apis.....	65
EPITE NGOLO ERIPIRIPIYERE KA IJANAKINERE NGITUNGA	
ALORERIA	67
NGUNA ESITIYAO	70

Euruwaka

ACFODE:	Action for Development
CEDAW:	Convention on Elimination of all Forms of Discrimination against Women
CEWIGO:	Center for Women in Governance
CDOs:	Community Development Officers
CSOs:	Civil Society Organizations
DGF:	Democracy Governance Fund
ECOSOC:	Economic and Social Council
FORODE:	Forum for Women in Democracy
GDD:	Gender Disaggregated Data
LCs:	Local Councils
NAADs:	National Agricultural Advisory Services
PWDs:	People with Disabilities
SMS:	Short Message Service
UWONET:	Uganda Women's Network
WDG:	Women's Democracy Group
WDN-UGANDA CHAPTER:	Women's Democracy Network–Uganda Chapter
UDHR:	Universal Declaration of Human Rights
UNDP:	United Nations Development Programme
UWOPA:	Uganda Women's Parliamentary Association

Nguna engarenok

Eponito ngapolon angireria aneni egelaana ka ecununete aosou ka ngakiro nguna egelaaka iwapei aloticisio kec. Tar aneni dang, ekudwoko ngapolon nguna ayakatar aosou ngina ipukaere aloreria, ka epite ngolo itiya apukan angireria kori nguna emaasi kitiyai anapision kec.

Tar aneni, emaasi ngapolon angireria toyeut nguna kitiya ikotere ngikec tunga aloreria ka emaasi ikes kitiyata ngun anatameta kec. Anapakio anguna alalak, emaasi ikes kisitiyata ngilinga ka apukan, ngiboro ka apukan ka ngiboro aloreria dang.

Litanete ngace polon aloreria akitatamo epite ngolo kitiyaet tar ngunasek eyenete ikes. Epedorete ngun araun akitatamo epite ngolo irworore alokokwasinei, ngikisila ka akiyan alokokwa, epite ngolo swomunet ekisitiyae angisilinga ka nguna alalak ngace.

Eyakaun ngace polon aloreria nguna iitanete akingarakino. Ikwa ngapolon angaberu nguna emam nyepatana aripun ngitunga ngulu aseunete ikes ejok, nai emaasi ikes toweikis ngakiro angaberu anera iitana ngakiro angaberu arikin ejok kotere epatana ayeun epite ngolo kijanaakinet ikes, ka ayeun epite ngolo kisitiyaet ngilinga ngulu kiganget ngiticisio angaberu.

Alotooma ngapakio nguna alalak, mere nguna ka aosou ka akitatam ngapolon nguna kiteteyek bon, eyakasi ngapolon nguna mojong dang nguna iitanito akitatamuno epite ngolo isitiyaere ekipukae ngolo kitete alokisila angulu kitet aloreria anera ilocosi ngikisila ka ekipukae aloreria.

Tar kegelegelaaka nguna iitanito ngapolon angireria, epol ekec tic nooi anakijaanakin ngitunga aloreria. Tosodi iitanito ikes akingarakino ka akigango anapukan ka nariongeta atalojokotau ikwa (CSOs) kotere akikeun epite ngolo itiyaata ikes napision kec aloreria.

Ecami ekitabo logo akingarakin ngapolon angaberu aloreria ariamun ngabaatio daadang nguna ripunet aosou ngina kitiyaet napision kec ka ngina kijanaakinet ngitunga ngulu eweikinito ikes aloreria ejok.

Eyaunit ekitabo logo epite ngolo ingarakinia atukot angapolon aloreria ngapolon ageun etic ka aropar itiyaete ejok anapision kec.

Nguna ke ekitabو alogو

Etyakak ekitabو logo ngarwa ngauni.

Ngina ka 1 Eyaunit nguna ebasi ngikisila alotela angulu alokinga, alotela alodiye ka alokitela alogو kotere akigang etic angaberu anapukan

Nginaa 2 Eyaunit nguna emaasi ngapolon angaberu aloreria kitiyata.

Ngina a 3 Eyaunit aosou ka nguna emaasi ngapolo angireria kitiyaata anapision kec ejok.

Eyenio atemar eyakasi ngariongeta angapolon angireria nguna itatamete ngakec polon ka nguna aropasi itatamete ngakec polon epite ngolo kitiyaat anapis. Eyenio nabo atemar egelegelaaka nguna iitanito ngitunga alotela ka nguna itiyao dang ka nabo nguna iitanito ngapolon angolo kitela.

Esubakinitai ekitabو logo kotere epatana akisitiya alokiding ngapolon angireria: Eyakar nuta:

- ◆ Nguna ebasi ngikisila kotere etic angaberu anapukan;
- ◆ Nguna emaasi ngapolon angaberu aloreria kitiyata; ka
- ◆ Aosou ka nguna emaasi ngapolon angaberu toyenete ikotere ekec tic ikwa: epite ngolo kiserat ngakiro, ayenut atyaket alokiding ngikiliok ka ngaberu, epite ngolo yeunet ngisilinga angaberu ka ngikiliok, epite ngolo limoret nguna esitiyaere ngisilinga angaberu ka ngikiliok kaapei k ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok, akiwarit akigango, ayeere ngikisila, alimor eemut ngolo apolon, alimor eemut ka asubakin ngakiro, alimor eemut ka akiten ngakiro, akirik ekokwa angapolon; aripirip ka akiten ejok ka ngikokwasinei angapolon angaberu.

NGINA KA I:

NGUNA EBASI NGIKISILA ALOTELA ANGULU ALOKINGA, ALOTELA ALODIYE KA ALOKITELA ALOGO KOTERE AKIGANG ETIC ANGABERU ANAPUKAN

1.1. Nguna ebasi ngikisila alotela angulu alokinga

1.1.1. Ngapedorosio angitunga anakwap

Abu arionget ngina imorikinit ngitunga alotela a daadang (UN) alokaru a 1948 tocamu Ngapedorosio angitunga anakwap (UDHR). Ebalala akiciket a UDHR ngina 21 ebe emaasi ngitungangan iinakinai apaki ka apedor ngina kipukaet ekekitela alowae keng kori anaseun ikekaweikinan. Ikwa epei kitela anakwap, abu Uganda tocamu akigang akiciket ngin alokisila yok kotere ainakin ngaberu ka ngikiliok apaki ngina weet aseuno aweikin ngikec tunga ikwa ngapolon.

1.1.2. Acamunet ngina elemarere amenit ka ajamuwarit ngaberu anakwap(CEDAW), 1979

Alokaru a 1985, abu Uganda tocamu ekisil a CEDAW. Ani ecamuni ekitela akikong ka akigang ekisil angitela anakwap, emaasi toyeu ngikisila ngulu itopoloete ekisil acamunet ngin alokitela keng. Anakiciket a CEDAW angina a 7, ingitakinaitai ngitela daadang ngulu ikongito acamunet ngin ayeun ngipitesio daadang ngulu ngeriet kori kikisaret amenit ka ajamuwarit angaberu anapision ka apukan kori alotic ka apukan alokitela angol.

Alokokwa angatomon angikanikapei ekaru a (1997) abu ekokwa angapolon kotere akikisar ka akinger amenit ka ajamuwarit angaberu anapision tocamu akiciket a 23 ikotere acamakin ngaberu akiwo aseuno naps ka apukan. Ebalala akiciket ngin ebe, emaasi ngitela daadang ngulu ekong akiciket naga toyeut ngikisila ngulu igangete kori, tar kerai anapaki angina euruwana, itopoloete akiciket ngin alotela kec kotere ainakin ngaberu dang apaki ngina weet aseuno naps ka lotic ka apukan.

Abu Uganda alokisila a Uganda ka angulu ka asere toyeu epite ngolo igangere ka ngolo itopoloere acamunet ngin kotere ainakin ngaberu apaki ngina weet ka eseunere naps ka apukan.

1.1.3. Acamunet ka etic alo Beijing, 1995

Abu ekokwa ngolo angiomwon kotere ngakiro angaberu alo Beijing 1995, kikeu epite ngolo iyatar atyaketait alokiding ngaberu ka ngikiliok alowae ka apupo nguna kitiya. Abu acamunet ka etic alo Beijing tema, isipiyori epite ngolo elemaritere ngaberu anapukan atametait ka ekipukae angolo ajokan alotela. Ejamuwari epite ngolo ka ekipukae angolo ajokan, ikwa adipaun apedor a itunganan ayakaunor apaki ngina eseunere kori ecamakinere akiwo Alomar naps ka apukan anariyanu alokiding ngitunga daadang, ngaberu ka ngikiliok. Amamukau angaberu anayere nguna kitiya inges esipiyo ekipukae ngolo ajokan alotela.

Abu ekokwa a Beijing kotere etic tema, “emam nyerai akiwarit ariyanu ka ngaberu anayere nguna kitiya nguna iitana bon kori ayena ka ngaberu alowae ka ekipukae nai erai epite ngolo engicakinere nguna iitanito ngaberu dang. Ani kemamu atametait angaberu anyere nguna kitiya, emamukaun ariyanu, akitopol akwap ak ekisil”. (Para 181)

Abu ekokwa ka etic alo Beijing kiten ngakiro ngaarei kotere akikeun ngakiro angaberu anayere nguna kitiya:

- ◆ Ayenut atemar eyakatar ngaberu apaki ngina weet ka ngina tacet ngadi kiro alotic ka ekipukae ka ayere nguna kitiya.
- ◆ Akikeun apedor angaberu kotere akitac ka ayeun nguna kitiya anapukan.

Erai Uganda ekitela ngolo ikongit ngakiciket nguna igangito ngakiro ka ngapedorosyo angaberu alotela ka emaasi Uganda kigang ka kitopol ngakiciket nguna ikongit ejok. Emaasi nabo Uganda tar tolimo epite ngolo elosioto ngakiciket nguna igangito ngapedorosyo angaberu alokitela alowae ka aripirip ka akiten ikes ejok alotic ka apukan kan akigangit ariyanu ka ngaberu anayere nguna kitiya ka acamakinit ngapolon angaberu akitatamo epite ngolo itiyaere anapision angireria kotere elomuni etic ngolo ajokan tar anakitac ngakiro dang.

1.2. Nguna ebasi ngikisila kotere etic angaberu anapukan**1.2.1. Acamunet angapedorosio angitunga ka Africa**

Ebala akiciket a 9 ka acamunet angapedorosio angitunga ka Africa ebe emaasi ngitela daadang ngulu acamut akikong acamunet naga kitiyata ngakiro nguna ajokak akigangia acamunet naga ikwa ayeun ngikisila ngulu ecamunete ka ngulu igangete ayakau angaberu napision ka apukan nguna eriyen ka nguna angikiliok alotela kec. Ingitakinit acamunet ngin ngitela

ikwa Uganda ayeun/acamun ngikisila ngulu einakinete ngaberu akiwo aseuno araun emayor, ngapolon angireria, ngiministai, ngikomisiinai, ngapolon nguna eseuni ekapolon ka ekitela, ngikaweikinak angitunga alo parliament kori akirik ekitela, kotere toyai ekimar ngolo eweikini ngaberu ejok ngolo eriyaniyara ka ngolo angikiliok.

Abu Uganda tocamu akiciket ngin ka abu toyeu ngikisila ngulu iyanyuni iyong anatubet a 1.1.3 kotere akigangia apedor angaberu akiwo ka aseuno naps ka apukan.

1.3. Nguna ebasi ngikisila a Uganda kotere ekipukae angaberu

Elemunit Uganda ainakina kotere acamakin ngaberu alomar napsion ka lokiyen ka apukan anakiciket a 38 angikisila a Uganda angina icikakinit ngini tunganan a Uganda ayakaunor apedor ngina eriyen ka ngitunga nguluce kotere ayakaunor napukan, ikwa ipei tunganan kori aseun ngini eweikinit inges. Eyakar nabo ngini tunganan alo Uganda apedor ngina yakaunet loticisio ngulu ka ekisil kotere alimokinia apukan nguna kitiya alotoil angakiciket angikisila. Itogogongit atubet angikisila a 33(4) ngakiro ngun nooi nai kotere ngaberu ayakaunor ariyanu ngina ikwaan ka ngina angikiliok aloticisio ka apukan, alolejilej ka narukit ka ngitunga nguluce aloticisio.

Icikakinito nabo ngikisila a Uganda apukan ayeun ngiticisio ngulu igangete ngaberu bon kori ngitunga ngulu palag ka ngulu imuriakina anguna ka etic angolo ka apukan angina a kolong anatubet angikisila a 32(1) kotere adipaun atyakatyaka ngina ecamit akisidiyor ikes. Akiyatakin ayakau angaberu napukan aloreria, icikakinito ngikisila a Uganda anatubet a 180(b) atemar emaasi ipei alotooma ngapolon angireria ngauni torai aberu.

Acamut ngace riongeta ka apukan (ngiparty) angicakin ngakiciket ngun lokisila kec kotere elomareta ngaberu napsion ka apukan kec.

1.4. Nyo eyatakinor ekimar angabeu anapukan:Apolou, ekimar ka adepar ekimar.

- ◆ **Nguna ayaut akiyatakin**—Ecamunito ngulu itiyaete ka ngikaswomak dang atemar ejok nooi ayakar ekimar ngolo eriyen alokiding ngikiliok ka ngaberu anapsion ka apukan anguna angakiro anugu:

- ◆ **Nguna ebasi ngiemuto ka ariyanu**–Erai ngaberu elalak nooi alokimar angitunga alotela kec, tosodi iitanito aweikino anapision ka apukan ikwanginapei.
- ◆ **Nguna ebasi nguna etiyauna kolong** – Eyakasi nguna itiyato ngaberu anakiyar kec nguna egalaaka aneni anguna angikiliok, tosodi emaasi eyai itunganan eweikinit ngakiro ngun alokokwa angolo eyeere nguna kitiya ka epite ngolo kitiyaet. Atyaketai anakiro angun inges atemar egelaana epite ngolo ipukatar ngaberu aneni angina angikiliok.
- ◆ **Nguna ebasi nguna ka acamit angina tunganan**–Egelaaka nguna iitanito ngaberu aneni anguna iitanito ngikiliok, tosodi iitana ngaberu dang toweikinitetei anapision kotere itenete ngakec kiro ejok.
- ◆ **Nguna ebasi nguna ka ainakina alotic**–Epedorete ngaberu ariamun nguna eweikinitotor ikes ngaberu ngunace erai kecamakin ikes elomarete napision aweikin ngakec kiro.
- ◆ **Nguna ebasi nguna ka ekibure**– Epatana ngaberu akiburakin Alomar napsi ka apukan erai keyaitunganan ejoikinit ikes aneni.
- ◆ **Nguna ebasi nguna ka ekipukae**–Elosi ariyanu ka ekimar angaberu ka ngikiliok anapision akiyatakin agogong ka ekipukae alowae ka arikor ngaren ka acunakinit ngatameta angapolon.

NGINA 2:

NGITICISIO ANGAPOLON ANGABERU ALORERIA

Erokunitoi anarionget a WDN-apis a Uganda alokitabo angina itatamere ngapolon angaberu angireria(2011); Anakiciket angapolon angireria, Ngikisila a Uganda ka eemut a WDG ngolo epeyokinitere ngitela 50 alo Uganda.

2.1. Nyo apolou ka ekipukae aloreria?

Erai arionget ka apukan angireria apei rionget ngina apolon nooi anera inges ijanaakini ka eweikinit ngitunga ngulu eseete aloreria. Icikakinit atubet a 9 anacamunet angikisila angireria CAP243 atemar erai apukan ka ere epol nooi alodiyete ngapision angitela daadang. Eyakar arionget angapolon angireria apedor ngina yeunet ngikisila ka ngina yeunet nguna kitiya alokisila a Uganda ka ngulu angapolon angireria anatubet a CAP243. Erai ngitunga a Uganda bon ecamakinitai akiwo Alomar napision angireria.

Alotooma atubet angikisila a 180(2) a Uganda, emaasi alotooma ngapolon ngauni torai ipei aberu anapision angireria. **Emam ngiretakinit atubet angikisila ngin ngaberu akiwo anapision angunace aloreria.**

2.2. Ngiticisio angapolon angaberu aloreria

Elimunit atubet a 2 alokisila angapolon angireria nguna emaasi ngapolon angireria kitiyata. Tar kikwaan ngiticisio angapolon angireria ikwa imarunitere alokwap anege, emaasi ngaberu angina egelaaketa ikes kitiyata nguna alalak kotere akikeunia etoil angaberu angunace aloticisio kec kotere akiwarun ariyanu alokiding ngikiliok ka ngaberu anapukan angireria alowae angolo eyeere nguna kitiya, epite ngolo isitiyaere ngisilinga, ka ngolo etamere akitopolo akwap. **Elimunit atubet ngina a 3 ngakiro nugu ejok.**

Elomuni etic angapolon angaberu angireria ejok erai keloma aberu ngina narionget ka apukan ngina iyookino. Ikwa keloma aberu narionget ngina eyeere nguna kitiya. Erauni eketic akitiya nugu:

- ◆ Atamun ka ayeere ngikisila ngulu ikobario tomorut ngapolon ngunace alokokwa;

- ◆ Ayakaun narikit ka etic ka apukan ka nguna ebasi ngikisila angapolon angireria kaapei ka aripirip ka akisiriamit ngiticisio angariongeta atalojokotau alokitela kec;
- ◆ Ayakaun neni eripiripiyere epite ngolo elosio etic ka apukan angireria ka ayeun nguna kitiya erai pa kelosi etic ngaren ejok;
- ◆ Alimokin ekokwa angapolon ka ekitela ekiro a idio tunganan angina emaasi toyakaun natukot angulu imanimanete ngiticisio ka apukan, ngirorwa ngulu emaasi toripiripiyete ekisitiyae a ngisilinga ka apukan kaapei ka ngulu anapis angalup ka ekitela dang kori ngapision angatukon anguna erikito ngiticisio ka apukan alokitela angolo ka nguna eyeunio daadang;
- ◆ Akitub kori akiten ngakiro ka ebura kori ka edinget nguna ikobuni ekokwa angapolon a ekitela daadang;
- ◆ Anangetakin angolo karu, toripikis ka tocamut epite ngolo etiya apukan ka acamun nabo nguna eyeunitai kotere etic ka ekaru angolo ebunit alokingaren;
- ◆ Akitiya ngiticisio nguluce daadang ngulu ecamakini ekokwa angapolon ka ekitela kori ngolo ecamakinito ngikisila.

Anatubet angikisila angapolon angireria a 22 eyai arionget ngina epolokinit ngiticisio ka apukan (working committee) alotooma ekokwa angapolon. Erai ngikisila angapolon angireria eyeunito arionget ngin ka nguna emaasi kitiya dang. Icikakinio arionget ngin ngiticisio ngulu egelegelia alokiding nguna itiyai apukan ikwa alowae ka angaleu ka akisiwom, akisitiya ngisilinga ka ayere nguna kitiya, nguna ka arikit ekitela ngol, akitare kaapei ka ngiticisio nguluce alotooma nguna alalak. Epedori akapolon angaberu alore Alomar narionget ngin alokokwa angapolon. Nguna elosi inges akitiya ikes nugu:

- ◆ Aripirip ka alimonor epite ngolo elosioto ngiticisio ka apukan alotooma nguna icikakinitai ikes akitiya;
- ◆ Ariamun ngipitesio ngulu ecamitere akisitiya ngisilinga anariongeta ka apukan kotere asubakin ikes ejok eringa ngitolomara natametait ka acamit ka ekokwa angapolon;
- ◆ Aripikin epite ngolo esitiyaere ngisilinga angolo lap, ka kelunyar ngilapio ngiomwon kotere alimokinia ekokwa angapolon nguna kitiya;
- ◆ Aripikin ngikisila ngulu eyeo alokitela kec kotere akikobar lokokwa angapolon;
- ◆ Aripikin nguna alimunito ngapolon alokokwa kotere alimokin ekokwa angapolon nguna kitiya; ka

- ◆ Ariamun ngipitesio ngulu ecamitere akisitiya ngisilinga anariongeta ka apukan kotere asubakin ikes ejok eringa ngitolomara natametait ka acamit ka ekokwa angapolon;

Eyakar ngolo kapolon alokokwa dang etic ngolo epedori elope akitiya anatukot angapolon. Ikwa:

- ◆ Atamunit arukit ka ngitunga ngulu aseunete inges ka akimor ka ikes nguna etapito akec kiyar alotooma nguna etami atukot angapolon.
- ◆ Alimor nguna etamete ngitunga, ka nguna ebasi ikes kori nguna ecamito lokokwa angapolon. Emam nyelimonorete ngapolon angireria nguna etamete ngikulepek bon nai nguna ebasi ngitunga ngulu alokinga dang.
- ◆ Ayakaunun lokokwasinei angapolon ka ngulu angariongeta ka apukan.
- ◆ Akiriamunun ka ngitunga ngulu aseunete inges angina apaki.

Tar kitenito ngikisila angapolon angireria ngiticisio angapolon ejok ikwa ngina emarunere alokidima, eringa ngapolon angaberu aloreria eriamunito ngican alotic kec anguna angace polon kori angiticisio anapision angace ikwa ngina alimoritotor ngace polon nguna eriamuna ka WDG alotela a 50 a Uganda ageun ekaru a 2012-2013. Erai ngican lugu:

- ◆ Akurianu, akitiditeuna, akerit, ariamunit ngisilinga ngulu ekudwoko akitiya aloreria ka ngakiro nguna alalak nguna iitanito ngitunga aloreria ikotere akikeunia akec kiyar angina tunganan ikwa ngisilinga ngulu tacet esukul angidwe. Apotu ngican lugu toriamut ngamakisia 100% kedaun aripikin ejok alotic a WDG alotela a 50 alo Uganda.
- ◆ Ngeyenete nabo ngapolon angaberu dang epite ngolo kiwarunet ngisilinga ka akigango, abu naga toriamu ngamakisia 94%;
- ◆ Ngeswomito ngapolon angaberu nguna alalak nooi, ipiyorit akirworor ngamusungui ejok, angajep ngina isitiyao akirworor alokokwasinei angapolon inges isipiyorit ngapolon angaberu ngace aloticisio kec ikwa ngina icikakinitotor ngikisila ka ngakicket angapolon angireria alo Uganda ka amamukau ka ayenut ngikisila ngulu irworore alokokwasinei angapolon abu toriamu ngamakisia 89%.
- ◆ Ngeyenete epite ngolo eyeere akisitiya ngisilinga ka amamukau ka ayenut nguna ebala apukan alokisila kotere nguna kitiya abu toriamu ngamakisia 79%.
- ◆ Ngeyenete nguna emaasi ikes kitiyata anapision abu torimau ngamakisia 74%

NGINA 3:

NGUNA EMAASI NGAPOLON ANGABERU ANGIRERIA TOYENETE KOTERE AKITIYA EJOK ANAPISION KEC

Ngice can nabo aponi toripunai kaapei ka ngapolon aloreria aria amamukau ka ayenut akirworo alokingaren ngitunga, amamukau ka ayenut epite ngolo imorikinere ngakiro angikiliok ka ngaberu ka ngolo kisitiyaet ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok, amamukau ka ayenut epite ngolo eyeere ngikisila, emam tar neni kiwarunet aosou kori aripunia nguna kitiya kotere ayeunia nguna kitiya, amamukau ka ayenut ngikisila angikokwasinei angapolon alotooma nguluce.

3.1. Alimor eemut

Erai alimor ka akimor ngiemuto ipei bore ngini apolon nooi kotere ekipukae ngolo ajokan. Eyauni akimorikina, iteni ayeere angiticisio, akisitiya ngisilinga kaapei ka ayeun nguna kitiya anakitopol akwap ka akikeun epite ngolo ijanaakinere ngitunga ejok.

Litanito atemar tolimo apukan angireria epite ngolo ecamitere akitopol akwap, nguna ecamitai akitiya, ngakec pedorosyo ka nguna emaasi ikes kitiyata, nguna itemokino ikes toriamut, nguna isipiyorito akijanaakin ngitunga ejok ka nguna acamu apukan akitiya ikotere akikeun akec kiyar.

Litanito nabo ngitunga atemar emaasi apukan angireria topupi ngakec kiro: toripu nguna etamete ngitunga, nguna iitana nooi, nguna iitanito ngitunga ka nguna etamete ikes. Iitanito ngitunga alimonor angiemuto ngina iyookino ka ngina etapit nguna iitanito ngitunga daadang..

Ikotere ngapolon angireria ayakaunor ekiyan ngolo ajokan ka ngitunga ngulu alokinga kaapei ka ngariongeta atalojokotau dang, emaasi ikes mono toyakatar ekiyan ngolo ajokan alotooma ngakec pision. Epedorete ngapolon ayeun epite ngolo iseraere ngiemuto alotooma ngakec pision ngolo ajokan. Epedori alimonor ngiemuto alotooma ngapision angapolon angireria akingarakin ngapolon aanyun nguna emaasi ikes kitiyaete anapision kec ka nguna emaasi ngapolon angapision angunace kitiyaete ikotere

akingarakin apukan akitiya nguna acamun. Emaasi ngapolon anapision ka apukan toyeunito epite ngolo ikobere ngiemuto alotooma ngakec pision ejok alotooma nguna iitanito ikes kitiyata.

Nguna iitana analimor ngiemuto

Ejok ayenut nguna iitana anayeun epite ngolo emorere ngiemuto. Epori ayenut nguna iitana akingarakin anaripirip ka alimor epite ngolo elosio etic ka apukan.

Ikwa ekapolon alore, emaasi iyong toyeni nguna iitanit iyong analimor edio eemut. Erai:

- ◆ Alimokin ngitunga nguna iitanitai akitiya kori nguna etamio akitiya kori nguna ecamitai akilocokin
- ◆ Akibelekin ngatameta angitunga
- ◆ Alimokin ngitunga akiricakin ngikisila. Ikwa ekisil ngolo kitete.
- ◆ Akitonaikin ngitunga kori akikekin ikes ngiticisio ka apukan
- ◆ Ariamun akiganget aneni angariongeta atalojokotau
- ◆ Ainakin ngitunga agogongu
- ◆ Akigang akimorkina kori akitiya kaapei, apupo ka akingaranakin alowae anguna iitanit apukan
- ◆ Akiwarun epite ngolo bongokinet nguna ebasi ngitunga

Ngulu emaasi kiirasi eemut

Emaasi iyong toyeni ngitunga ngulu emaasi kiirasi eemut. Iseuni iyong ngini emaasi kiira eemut erai kiripu iyong ngini etapete ngakiro ngun/akilockinet.

Akimima

Emaasi iyong kimima ejok anapis kon ka kirworit ka ngapolon ngunace nguna emaasi iyong tolimo.

Eemut ngolo iitana

Ani kidau iyong akimima emaasi nai iyong toseu eemut ngolo iitana alimor kotere iirarete ngitunga.

Ani icamit iyong aseun eemut ngolo iitana emaasi iyong totami nugu:

- ◆ Akitatam ngitunga-tolimok ikes nguna ecamitai akitiya/ekisil kori akilocokin.

- ◆ Kitocamu ngitunga-kingitak ikes amorun ngakiro ngun kotere ikibongokinete.
- ◆ Tolimok ka kitotam ngitunga-tolimok ikes nguna itiyao.

Ngikabilai angiemuto angulu epedorete ngapolon alimor

- ◆ Totamunite akilotar ngakonikan ejok kidau akingarakin alocoron, kimuji atap ngina emwana ka torapite ngamuja daadang kotere kiuria cholera.
- ◆ Adolut ngisilinga a NAADS tokona kotere ngaberu ka ngisorok. Tolot naps ka ejakait kiira nguna alalak.

Emaasi ngikoni eemuto daadang torai ngulu emam ngilocokin atipei alotic kon. Ikwa, emaasi eemut torai ngolo elosikinit alemar ka akikisar jik cholera aloreria.

Emaasi iyong toseu eemut anatametait a ikapupon mere angina elosi alimor. Emaasi touruwana, anangajep angina irworosi ngitunga ka topupete ngitunga aneni elimoritere ka kirworo nguna icamit iyong.

Epite ngolo limoret

Nguna ilosi iyong akitiya nugu kotere alimoria ekoni eemut. Ngaanu nguna emaasi iyong kitiya? Ngai itiyai nyo kotere alimoria eemut ngol neni angulu iitanito?

Ngipitesio ngulu limoret

Ikwai ilomria iyong ekoni eemut neni angulu iitanito? Ipedori iyong akisitiya ngipitesio lugu:

- ◆ **Alimor aloemuto..** Epatana epite logo nai emam nyitiyai ejok. Emaasi iyong kiriamun jik ka ngariongeta angiemuto anguna icamit iyong kiseraut ekoni eemut neni angulu iitanito akiirar.
- ◆ **Kisitiya eintanet:** Totamunite akisitiya tar eintanet aneni iyai iyong ka kisitiya ejok alimoria ekonieemut. Erai eintanet epei pite ngolo limoret eemut ejok anerai epatana, emam ngegogong, edoli lotunga ngulu alalak nai nooi ngulu isitiyaete eintanet ka epatana akimor ngakiro alointanet ka ngitunga ngulu emaasi kiirasi.
- ◆ Ngabukio/ngakaritasia/ngacileta angabauwai.
- ◆ DVDs ani kicamit iyong angaar esinema kori angakin ngitunga avidio kotere kiirareta ekonieemut.
- ◆ **Radio:** Ejok naga nooi akielaria eemut atipei aloreria.

- ◆ **Ngikokwasinei angireria:** Ejok nege nooi alimoria eemut ka akiiraria abongokinet.
- ◆ **Akiyan alogurupo:** Ejok akimima ngakiro ka akiiraria abongokinet.
- ◆ **Email:** Ejok nooi akiyakiyaria eemut nai ngepatana akiyania.
- ◆ **Acunakin ngitunga alointanet iwapei:** : Kotere akisingarakin naga ejok, epedorete ngulu itiyaata iyong dang akiyatakin ngikec rorwa alointanet kotere epatana ikes dang ariamun eemut atipei. Kisitiya epite logo ejok.
- ◆ **Akiyakiyar mail:** Elosi naga neni angulu iitanito eemut.
- ◆ **Akisitiya ngikaosok alore :** Kisitiya ngikaosok alore kotere alimoria ekonieemut anera iyatakini agogongu ka eemut kon.
- ◆ **Anasuban:** Ejok kotere alimoria eemut ngolo apolon
- ◆ **Lotorubei angirotin:** Ejok kotere alimokinia ngitunga daadang
- ◆ **Lotorubei angakais:** Ejok naga nooi aneni ikokwaata ngitunga kotere togeut akiyan nguna ka eemut.
- ◆ **Ngitunga ngulu imuriakina:** Totamunite ngitunga ngulu edikino imuriakin alokitela kon kotere alimor eemut ejok. Ipedori iyong akisitiya abolia, ka ngulu eyenete akisirwor ngulu kingim kotere kiirasi ikes dang eemut ka tobongokis.
- ◆ **Ngisilinga:** Etya ngisilinga iitana kotere ngina limoret ai? Erai ngisilinga ikes ikilimokinete iyong erot ngolo kisitiya.
- ◆ **Aripirip ka limor:** Epol etic logo nooi anera inges elimori erai kedolit eemut kire alorot angolo esitiyatai. Epol nabo alimor kotere etic ka apukan anera emaasi angolosiling isitiyatai kidiri epite ngolo esitiyater. Ingarakini nabo aripirip ka alimor apukan angireria arikin ka akilocokin epite ngolo etiyaere erai kiitana.

3.1.1. Akisitiya akisera angiemuto akikeunia ekipukae aloreria

- ◆ **Ewebsait:** Emaasi angina pukan alore toyakar ewebsait ka eintanet ngolo esubanakinio angina paki. Ingarakini ewesait ngitunga ariamun ngiemuto ka apukan angin, nguna ecamitai akitiya, epite ngolo isitiyaere ngisilinga, nguna itiyao alotooma nguna alalak.
- ◆ **Akiyan ka ngitunga:** Erai logo epite ngolo iyaneta ngitunga ka ngariongeta ka apukan anakisitiya eitanet ikwa akimor ngiemuto atipei alo email, twitta ka ngulu. Ecamakinit akimor ngiemuto alopite alogo akiirar abongokinet atipei ikwa alopicai, anakimor alotoilon, kori avidio.

Epedori akiyan alopite alogo akisitiyao ejok erai kengicakin inges tar lokiyan anaradioi angireria kori alokokwasinei dang kotere akiyatakin ngitunga ngulu eriamunete eemut ka epite ngolo ebongonokinere ngakiro.

Kotere nyo ejokia akiyan alointanet kotere ngapolon angireria?

- ◆ Ingarakini ngapolon angireria abongokin nguna ebasi ngitunga atipei.
- ◆ Ikingarakini alimokin ngapolon nguna emaasi kitiyai. Ikwa, ani keringa ngapolon iyanete ngakiro nguna eringa nyecamuna, epedorete ngitunga alimor nguna etamete ikes alopite angol kotere akingarakin ngapolon atipei.
- ◆ Ingarakini ngapolon alimor nguna acamun akitiya alokokwa.
- ◆ Isitiyao amoria ngakiro nguna aringa elomunete....ikwa ani kebwangun edeke ngolo ikoni cholera, edoli eemut logo lotunga ngulu alalak atipei ka iirarete ngitunga tar nguna kitiya atipei akiretakinia edeke ngol. Alotela angulu emam ngakaritasia angiemuto, ingarakini ngapolon akiyania ka ngitunga.
- ◆ Iyakikin eemut lotunga ngulu alalak ka epei eemut bon, ka eriamun abongokinet dang anenipei.
- ◆ Isitiyao akikekinia ngitunga nguna ecamit apukan akitiya ka nguna emaasi ngitunga kitiyata.
- ◆ Elimor eemut aneni eyai itunganan daadang. Nyemaasi iyong tolot akiriamun ka ngitunga iwadio kotere tolimo ekoni eemut.
- ◆ Ingarakini epite logo ekokwa angapolon alimor ekec eemut atipei emam nabo akidarit ngikeserak angiemuto nguluce ngulu epedorete tar akilocokin eemut.
- ◆ Ingarakini ngapolon arikor ngitunga neni eyai eemut. Ikwa epite ngolo riamunet ngakiro a NAADs anapis ka ejakait ka nguna a NAADs daadang alokaru angol.
- ◆ Isitiyaete ngitunga dang epite logo alimokinia ngapolon ngican alore kec, kori epite ngolo nyelosio etic ejok kori ngolo ipiyoritor etic alosit ngaren ejok.

Emaasi ngapolon angireria toyenete nugu isitiyaete eintanet akiyania;

- ◆ Nyejok akimor ngiemuto ngulu aronok anera emam nyepatana akinyakun erai keloma kinga.

- ◆ Iitanito ngitunga iyong dang tobongok akingiset atipei alopite angolopei anera isitiyao aneni iyai iyong daadang kotere ikinupete iyong ngitunga.
- ◆ Toyeni akiyan ka ngitunga ejok alopite ka akisera ngiemuto alogo. Ikiinakini iyong akiyan ka ngitunga ejok.
- ◆ Ikingarakini epite logo akidol lotunga ngulu cicik anera ikes elalak alointanet nooi.
- ◆ Emaasi akimorikin akiyan alointanet ka ngipitesio nguluce ikwa akiyan alokokwasinei angireria kotere ngitunga daadang eyakaunotor apaki ngina kiiraret ka bongokinet.
- ◆ Kisitiya epite logo ikwangina etiyaunitere kotere kitiyak nguna iitanit akitiya.
- ◆ Tonyara ka tocamu ngitunga ngulu iitanit iyong akiyana alopite angol. Ani kiyai iyong logurup ngolo iyaneta ngapolon bon, nyejok acamun ngitunga ngulu alokinga elomunete lokiyen kus.

3.1.2. Ngipitesio ngulu iseraere ngiemuto

Face book

Nyo erai Facebook?

Erai Facebook epite ngolo iriamunotor ngitunga toraut ngikonei alodiye ka ngulu alwanak dang. Angaario ewebсайт ngol elap a 2 ekaru 2004 ka erai etic a ilope. Ageun elap ka epei ekaru 2011, abu Facebook toyakaunor ngitunga ngamillionin 6. Ani edoli ekaru a 2009, abu ece websait a compete.com tolimo atemar erai Facebook isitiyaete ngitunga ngulu alalak anakwap nooi.

Ngai epedori akisitiya Facebook?

Idio tunganen daadang angikaru angulu edeparete 18 inges ecamunio Alomar Facebook. Alomar Facebook iitanit akoni email bon ka ekoni ngaet(pinword).

Nyo epedori akapolon angaberu akitiya alo Facebook?

Erai Facebook neni iriamunun ngitunga alo intanet akitiya ngakiro nguna alalak ikwa;

- ◆ Akiriamun ka ngikonei ngulu alalak ikwa ngulu kolong, ngulu aswomere, ngulu itiyaere, ka ngulu ka elejilej.
- ◆ Akimor ngiemuto, ngipicai ka ngakiro nguna alalak ka ngikoei ngul;
- ◆ Akimor nguna etapito akiyar;

- ◆ Akingitun nguna etamete ngitunga nguluce kotere ngakiro nguna itiyasi. Ikwa ani kelosi ekokwa angapolon akirwor nguna angisilinga, tocamite iyong akingitun nguna emaasi tongicakinai nakisitiya angisilinga angul, ingisi iyong ngitunga alo Facebook kotere ikilimokis. Ikilimokinetwe iyong ngakiro nguna emaasi iyong toyeni kori nguna limokina ekokwa angapolon.
- ◆ Ipedori iyong dang akisitiya Facebook apupio ngakiro anariongeta anguna irukitotor iyong. Ikwa ani keyakar WDN Facebook, epedorio akisitiya Facebook akiiraria nguna etamete ngitunga kori ngakiro ngunace nguna ikitapito iyong.

Epite ngolo lomaret Facebook:

Email

Epite ngolo ngaaret a email inges eyai natubet a A alokitabo alogo.

Toyeni ngikisila ngulu etupitai isitiyao email. Nguna emaasi iyong kitiya:

- ◆ Tolimo atemar iriamu iyong a email anginice ka akigirar neni angina ikigirakini iyong.
- ◆ Tobongok ngakiro nguna elimunitoi alo email ageun anguna esyaunete tar nguna esidiok alopote angolo eyakunitor itunganan;
- ◆ Toyeni atemar ejok epite ngolo igiria iyong;
- ◆ Totamunite atemar ingadao ngiemuto ka email kotere akingolikinia nabo moi.

Ikokini itunganen engaari email ai?

- ◆ Eyakasi ngipitesio ngulu alalak ngulu emam nyetacio kotere angaaria email ikwa Yahoo, Hotmail, Gmail, Ymail ka nguluce.

- ◆ Nguna iitanit iyong bon erai ekoni kiro kotere a email. Ipedori iyong akitya nugu aneni eyai eintanet daadang alodiye ekoni re. Ani kiyakar iyong akomputa lore kori naps ngina eyakar e intanet, ipedori iyong akisitiya angaaria email.
- ◆ Ingaari iyong epei alotooma ngiijinio ka eintanet ngulu sek emarun ka “tonga”.
- ◆ Ikingisio iyong ngakiro ka akoni kiyar ikwa apaki ngina ikidounere iyong, ngirorwa, ekonikitela ka ngunace. Epatana angaar email angikonirorwa anera i epatana iyong dang atamun.
- ◆ Eyakaunor akoni email engaet ngolo iyani iyong bon. Ikingarakini iyong engaet ngol angicit ngakoni kiro alo email.

Nyo ipedori iyong akitya ka email kon?

- ◆ Epedori itunganan akigir ngakiro/eemut kotere akimor ka ngitunga ngulu icamit iyong amoria.
- ◆ Ipedori iyong akiyakiyar ngipicai neni a itunganan angina icamit iyong.
- ◆ Iriamuni eemut aneni a itunganan angina eyeni akoni email;
- ◆ Ilipunia eemut aneni a idio tunganan.

3.1.3. SMS chat

Epei pite ngolo kitete ka ngolo epatana amoria ngiemuto erai tokona akiyakiyar eemut. Ikwa akapolon angaberu, ipedori iyong Alomar natukot adio ngina emaasi iyong kiyaneta ka ngitunga anatukot angin. Ipedori iyong akisitiya epite logo akiyakiyaria eemut lotunga ngul. Nai kotere akisitiya epite ngol, emaasi iyong toyai natukot ngin.

Eyai epite ngolo lomaret natukot ka SMS akiyania kwap nege. Ipedori iyong aripun atukot angitunga alore kus ngulu eminas akiriamunun kotere akiyan ngakiro nguna ikote nguna a SACCOS, ekelesya, ngiketak, ngisorok kori atukot angaberu.

Tolemu nginambai angasimwo kec ka ngulu angapolon kec angikan. Ani iyakar iyong ngadi kiro nguna emaasi ngitunga kiirasi ikwa akorun ngisilinga a NAADs natukon alore kus, ipedori iyong akiyakikin ikes eemut logo anasimu kotere totena ejok kotere ngakiro ngun. Ipedori iyong akiyakiyar ikes naps ka ejakait kotere akiirar ngace kiro. Aloemut angol ipedori iyong alimor ngakonikiro daadang ejok.

- ◆ Ikingarakini iyong akiyakiyar eemut akiyan ejok ka ngikoni tunga anera ikitomori ngiemuto ka ngitunga ngulu iitanito. Ipedori nabo iyong akisitiya SMSChat ariamunia eemut kori acunakinia ngikoni tunga iwapei akitiya edio tic ikwa akiwad ngakujan kori akirieny ngirotin. Epatana akisitiya SMSChat nooi anera ikitodoli neni alwanan angisilinga angulu ekudwoko. Nguna apolok mono emaasi iyong toyeni era aripun ngatukon alore kon nguna iriamunun, toriamu nginambai angakec simwo tongicak loemut ka SMSChat anasimu.
- ◆ Ani edoli apaki ka asere, isitiyao SMS nooi adolio lotunga, akitotamun ngitunga aseun itong, akiwaritor nguna iitanito ngitunga ka nguna alalak.
- ◆ Ewarak WDG ngapolon angaberu epite ngolo iyaneta anasimwo. Nginapei engaarere atukot ka ekiyan, eriamunete ngitunga ngulu alomasi natukot ngin eemut anasimu ka epedorete ikes dang abongokin eemut ngol.

Eyakasi ngatukon ka akiyan ngaarei;

- ◆ Akiyan WDG aloreria; ngina epedorio angaar alokitela. Ikwa angaar WDGA(Ekiyan ka Arua)
- ◆ Ekiyan alokitela a Uganda; WDG

Epite ngolo kisitiyaet ekiyan logo(akisitiya Arua ikwa akitatamia)

Etic	Eyaka ka eemut	Akitatamet
Toloma natukot ngina angaar	TOLOMA [Ekiro ka atukot]	JOIN WDGA
Akiyar eemut natukot	Kiyakiya [Ekiro ka atukot] [Eemut]	POST WDGA Please be informed that information on NAADS applications is going to be out tomorrow at the council offices
Anyaraun itunganan natukot	TONYARAU [Nginambai] [Ekiro ka atukot]	TONYARAU 0714256372, 0712920498 WDGA

Etic	Eyakaē ka eemut	Akitatamet
Tonga ngiemuto daadang ngulu alunyar	KIGIR NGIEMUTO [Ekiro ka atukot]	LIST MESSAGES WDGA
Aswomun ngiemuto ngulu icamit iyong kidau angaun	TOSWOM [MESSAGEID] [Ekiro ka atukot]	READ 1 WDGA
Ajongore ariamunun ngiemuto anatukot	TOJONGO [Ekiro ka atukot]	STOP WDGA
Akimar ngitunga anatukot	KIMAR [Ekiro ka atukot]	COUNT WDGA
Alimokino nguna itiyasi anatukot angina ingaari iyong kori ngina ilomarit iyong	TOLIMOK [Ekiro ka atukot]	NOTIFY WDGA
Ajongore ariamunun ngiemuto anatukot	TODUNGE [Ekiro ka atukot]	OFF WDGA

Ani nai kidau akigir eemut logo anasimu kon kiyakiya lonamba a 6040 ikwa,

Alomar natukot a WDGArua, igirakini iyong; JOINWDGA kiyakiya nai 6040. Kotere ngapolon toropasi isitiyaete ekiyane logo ejok kan nyedungeyo kori nyemunayar emaasi ikes toseut ngakec polon kori ngaberu anapolon nguna epupio aneni angisorok, nguna angikelesyai, nguna angiemuto, nguna aosok nai toyakas nginambai angakec simwo lokiyan ka atukot angin. Anen, ani kecamito ikes akiirar ngadi kiro kori alimor ngadi kiro lotunga, kisitiyata ekiyan ka SMSChat. Erai iyes ipedorete ka iyenete aseun ngapolon nguna loreria kus. Nginapei ilomaria iyong natukot ngina, imario anakitac epei eemut ikwa epei. Inges atemar itaci iyong 50/=, tar kiyakiya eemut lotunga 100, itaci iyong alo SMSChat 50/= bon anera i etaci WDG nguluce.

3.2. Akisirwor ngitunga

Elemunitae alokitabo a FOWODE ikotere akilamia anasere (2010) ka ekitabo a UNDP kotere ngaberu nguna eweito 2010

Iitanit angolo kapolon toyeni akisirwor ngitunga ejok. Erai akisirwor ngitunga ipei bore ngini iitanit angolo kapolon apaki ngina eweitore aseuno kotere akisirwor ngitunga aseun inges, akisirwor ngapolon ngunace ka ngikeserak angiemuto.

Alokitabo angakiro Webster erai “akisirwor ngitunga ayakar aosou ngina kiyanet kori moret ka ngitunga ngiemuto”.

3.2.1. Ikotere nyo ejokia akapolon angaberu ayenut epite ngolo kisiyanet ngapolon ngunace ka ngitunga alokinga dang?

- ◆ Ikiini atitinyi alokingaren ngitunga kotere tonaikinia akiyan ka ikes;
- ◆ Emaasi ngapolon torai ngitoilon angitunga. Epatanikini itunganan ngini eyeni akirwor ejok alimor nguna etapito ngiketunga alopitem angolo ajokan; ka
- ◆ Anakisirwor ngitunga, epedori akapolon angaberu angireria alimor nguna etapito akiyar angiketunga alore ejok.

Ikotere araun ekisirworon angitunga ngolo ajokan, emaasi iyong toyeni akimima ngiemuto, aripirip ngakiro ejok, asubakin ekoni eemut ejok, ka limor inges ejok kotere kiirasi ngitunga alopitem angolo epatana kan tocamuneta akitiya nguna ilmu iyong.

3.2.2. Nyo iitanit itunganan ikotere aanyun akisirwor ekokwa?

- ◆ Totenite ka kimima ejok nguna icamit iyong alimokin kori akirwor.
- ◆ Ani isirwori ngitunga tomunik akiten nguna irworo ejok.
- ◆ Kitocau eemut ejok, anapatanu ka kituruwan anacamit kon.
- ◆ Totamunete akirwor ka akitokien ngitunga alowae ka akiyan ngiemuto kon dang ka ngakitadapet.
- ◆ Ani kiwo irworo, towuo nai ejok ka kikeunite etoil.
- ◆ Kitee ngakonyen angitunga irworo.
- ◆ Ngimarani ka tolaer.
- ◆ Toyakar aosou irworo.
- ◆ Ngiyatak ngace.

- ◆ Kirworo iwadio ka tocai etoil.
- ◆ Tobongok eemut ngolo ibala iyong tolimo ejok tar kiirasi ngitunga ngulu ibala iyong toriamut erai kegelaana eemut angina kolongit.

Atenit: Nguna kitiya anakitam ngaren:

- ◆ Kingit akoni kuwan: Ngai? Nyo? Ikwai? Iwori? Ai? Kotere nyo?
- ◆ Ngai isirwori iyong? Nyo iitanito ikes, nguna ecamito ikes? Nyo emorito ikes, ikwai egelaaketa? Kimima ngikonikapupok ejok.
- ◆ Nyo icamit iyong alimor? Epei pite ngolo bongokinet naga erai akingit epite ngolo "limoret ejok." Ikwai nai iyanyunia iyong atemar ilimo ekoni eemut ejok ikwangina eyakar natameta kon? Totamu nguna ewaritai analimor eemut ngol.
- ◆ Ikwai nai ipedoria iyong alimor eemut kon ejok? Epol angajep ngini kisitiya anege nooi, ka epite ngolo iyakar iyong ikwa ngina alimunitere tete iwon. Toseu ngakiro nguna kisitiya ejok ka epite ngolo emaasi iyong toyakaunor alokingaren ngitunga. Totamu epite ngolo geunet akirworo, epite ngolo doliet kidding ekonikiyan ka ngolo golokinet. Ani keyai esaa aneni iyanere tosubak edio kiyan anavidio kori ka aradio.
- ◆ **Iwori?** Ejok ayenut apaki ngina limoret ngakiro. Toseu apaki ngina iyookino alimoria ekonieemut kotere kiirasi ngitunga ejok ikwa nguna iitana anakiyar kec. Eyai apaki ngina kirworet ka ngina kililinget. Ejok akililing ka akilo aeokin ekiruk ngolo aronon.
- ◆ **Kai?** Ai elosere akirworo anamateta kon? Ipedori iyong ariamun apaki ngina kipeyokinet agule ngina elosio akirworor, kotere tar tosubak neni iboyeere. Kiwaru neni iwaakini ngikoni boro ikwa avidio ka aradio.
- ◆ **Kotere nyo?** Ani kiamit iyong akisiirar ngitunga ngakoni kiro ejok, emaasi iyong toyeni ikotere nyo emaikina ikes ikiirareta iyong ka tolimok ikes erai kiitana. Nyo einakini ikes akiirar iyong? Inges atemar iyong dang iyeni apolou angakiro anguna ilosi iyong alimun..
- ◆ Kiten ekoni eemut ejok, kituwuruwan, ka kisitiya ngakiro nguna ekudwoko. Ani kiitana, tolimu ngakitadapeta nguna euwuruwaka alimoria ekoni eemut.

3.2.4. Ekerworon alokokwa—Nguna emaasi toyeni.

- ◆ **Epite ngolo eyakar akoni kuwan:** Ani irworo iyong alokingaren, ikiteete iyong ngitunga daadang. Emaasi iyong toseg ka tonapite ejok. Nginapit ngilowi ngulu ecayete nooi. Tocoite anana ngamieta nguna ewurok nooi kori ngamangili nguna emilimilete nooi anera itumorete

ngitunga anakiirar ekoni eemut. Emaasi ngitunga topupete nguna ibala iyong mere ibore ngini napit iyong.

- ◆ **Epite ngolo Irworor iyong:** Erai akoni kuwan erai 50% anguna irwororo iyong. Totamunite akiwo idiri ityakit ngakejen iwadio. Emaasi ngakoni kan kidunyito acir. Ngimana ngakan kau, kori ngiwo akimbo kori ngirepak lopuko. Tocoite adodanar ngimoyo.
- ◆ **Kitee angakonyen:** Kitumunite ngikonitunga ka angolengole alotooma agule angina paki. Ikingarakini iyong aripun erai kikipupio iyong ejok. Ani kikuriana iyong kite kidiam ikes. Etemarete ikes kori itei iyong ikes.
- ◆ **Ekoni reet:** Tomaisianik erai kiitana. Aneni iyalolongere tocoite amaisian anera i gorosi ngitunga ngulu alalak. Emaasi ekoni reet kitodiunite nguna itiyasi aneni irworor iyong.
- ◆ **Etoil:** Kikeunite etoil kotere ikiirasi ngitunga anen daadang. Kitogelaan ekoni toil irworor. Totamunite atemar itopianikini ekoni toil ngitunga ngakonikiro. Todipau kori kikeu etoil nooi akitocaunia nguna apolok.
- ◆ **Aleamar akurianu:** Ekuriaka ngitunga daadang eringa nyegeuna akirworor alokingaren ekokwa. Emam nyerono. Ani kicamit iyong aleamar akurianu, totamu atemar ikote ngitunga ngulu epupete ekoni eemut iyong pei ka ecamito akiirar aneni kon. Ani kisubakinit iyong ekoni eemut ejok ka totenite akirworor dang, ngimaranikini iyong. Ani eringa iyong ngirworikina, kitiya nugu; kipeyok neni iyanere kotere tonaikinos ka akai; toyeni nguna ilosi akirworor ka tosubakinite ejok epite ngolo geunet, nguna alokiding ka nguna golokinet. Kisisa epite ngolo ilosio iyong akirworor alokingaren ngikonei kori ngitunga alokal kon ka kingit ikes alimor neni ikoni; Tonapite neni ajokan kotere iyong dang kituror akoni kuwan. Togeu ekoni rworor ka akitadapet angina abobon angina etapit nguna ilosi iyong akirworor. Ikitonaikini iyong ngin ka ngikonikapupok.

3.2.5. Tosubak ekoni eemut

Ani kidaunit iyong acunakin ngatameta kotere ekoni eemut, tosubak nai ikes ejok kotere tolema nguna ngiitana. Ipedori iyong akitup epite logo:

A) Angaar:

- ◆ Togeu ka eemut angolo engaari ngaki angitunga ikwa eemut ka akoni kiyar kori adio kitadapet ngina abobon ngina etapit ngikonikapupok (ikwa, ani kirworor iyong alo Univasiti angolo iswomit iyong kolong,

tolimu ngadi kiro nguna abobok nguna etiyatai iyes; ikwa anabolia.....)

ikingarakini iyong eemut ngolo acunun ngakec tameta nakiro kon.

- ◆ Tosodi nai tolimok ngitunga nguna icamit iyong akirwor (Ikwa, akolongit naga acamit ayong alimokin iyes apolou anguna ecamitor apukan ka ere akiyatakin ngisilinga alowae ka akiswom alore alogo.)

B) Nguna elosikinit eemut:

- ◆ Toseu ngatameta ngauni akigangia ekoni eemut. Ipiyori ngikonikapupok atamun nguna edeparete ngauni. Kimaru ngadi kitadapeta akigangia ekoni eemut. Kimarakinite nguna itiyator iyong dang.

Akitadapet:

1. **Atametaait:** Akiswom ngina nyejok alore alogo.
2. **Atametaait:** Akiswom, nai nooi angidwe pesur inges moi itopoloi akwap.
3. **Atametaait:** Iitana ngikisila ka ngisilinga ngulu itemokino.

C) Agolokin

Erai agolokinet neni epol nooi aloemut kon. Erai neni ecamito ngikonikapupok atamun nege elosete lore. Totamunite agolokin ka eemut angolo apolon ka tobongok eemut ngolo gogong anege.

NGINA 4:

AKIWARIT AKIGANGO

Erokunitoi alokitabo a UWONET (2010) Epite ka akiwarit Akigango ka nguna erworit Sheila Kawamara Mishambiata alokokwa ka akitatam ngiketataamak kotere arionget angaberua anapukan (WDG) elap a 3 27th 2013 alo Kampala-Uganda.

4.1 Nyo erai akiwarit akigango?

Erai akiwarit akigango etic ngolo eyeunito ngitunga kori ngatuketa angitunga, ikwa ngariongeta ata lojokotau (NGOs), ngapolon ka ngatuketa ngunace akiwarunia akilocokinet. Etemari ice tunganen erai akigango akirworo, alimokin ngitunga alore nguna itiyasi, ka alimokin ngapolon epite ngolo kitiyaet ngakiro. Erai akigango akimorikin ka ngitunga nguluce alotic ka ngariongeta atalojokotau kotere akiwarun akilocokinet.

Emaasi ngapolon angaberu angireria tomunikis nooi akilocokin akiyar angitunga aloreria kec. Erauni akilocokinet nag angina ka angaleu, akiswom, akitare, akiyatakin akimuj kori elejilej alotooma ngunace.

Iwori nai iitanitere iwon akigango?

- ◆ Apaki ngina egogongio apukan emam pa ecamit akipup ngakiro.
- ◆ Apaki ngina epalagia apukan emam pa epedorit akigang akiyar angitunga.
- ◆ Ani ipiyor apupo alokiding ngitunga.
- ◆ Apaki ngina ka ejie angidinio ka ngatekerin.

4.2. Nga alu ngipitesio ka akiwarit akigango?

Eyakasi ngipitesio ka akigango ngiarei: Akigango a ipei tunganen ka ngina angariongeta. Erai akigango a ipei akiwarit epite ngolo kilocokinet ipei tunganen ka akigangit ngepedorosio. Erai akigango angariongeta akiwarit epite ngolo kilocokinet ngikisila anarionget ka apukan alore, alokitela kori alotela angulu alokinga kotere akilocokin akiyar angitunga angulu eyakatar ngican ngulu ikwaan. Tar kikingarakini akigango angariongeta akiwarun

akilocokinet kotere ngitunga daadang, eayi apki ngina aoyan tosodi iitanit akimorikina kaapei alotic angol.

4.3. Nyo anakiwarit akigango emaasi iyong kisitiya akilocokinio ekoni tic?

- ◆ Asere; acunakin ngitunga ngulu alalak, akiwarit angodia(tar ngina ka eguriguri); akilipinar; akiyanun ngakiro; akipiga ka akimoco alokotio angikisila.

Anakigango itiyao: Ingisio ngapolon angapision; akingit ka alimor abongokinet atemar ngai eriamuni nyo; ngina etia ai atipei? Ingitakinio ngapolon anapision nguna eyakatar apedor akilocokin ngikisila ngulu ingarakinete akikeun akiyar angitunga angulu emamukatar apedor ngina ka elejilej.

Elosikinit Akigango: Akilocokin epite ngolo erikitere ngitunga aloreria kotere toloru ariyanu alowae angolo eyeere ngakiro ka apukan; akilocokin apolou ka apukan alokiding ngariongeta nguna ipukaere ngitunga.

Ecamit akigango asubakin: Ngikisila ngulu engerito ngitunga; akiyen ka amenit ngapision ka ngitunga; akinap ka akitukurian akiyar anguluce kaapei ka ngikemocok alokotio alowae ka apukan; alemar atyakatyaka ka edinget; alemar amenit akiyar anguluce tunga kori amenit ngatekerin kori neni ebunitor ice tunganan-etala, ateker ka ngunace.

Nguna emaasi kitiyai kotere akigango ngina ajokan

Adoket apei: Akiten akirot ka akigango

- ◆ *Nyo erono kori esecce?* Nyo iitanit iyong?
- ◆ *Nyo icamit iyong aanyun aneni anguna esecce?* Ikwa ilosio iyong aanyun?
- ◆ *Nyo itami iyong atemar erai kitiyakin kotere akilocokin?* Akiyar angai elosi akikeun ka ikwai?

Adoket angaarei: Akiten nguna iitanit iyong anakigango

Nyo iitanit ka icamit iyong?

- ◆ Elosi akilocokin jik akiyar angitunga a? Elosi ainakin ngitunga apedor ngina ka akec pukan a? Elosete ngitunga daadang anyun kori akiir akilocokinet a? Iitana nai nooi ka elosi ariamun alotooma apaki ngina euruwana a? (alokding ngilapio 6 ka ngikaru 2); Elosi akingarakin alowae ka akimorikin ngariongeta a? Elosi angakin ngaberu ka ngitunga ngice

ngulu imuriakina ngabaatio nguna kisirworet apukan a? Elosi akigang ka akikeun ngapedorosio angitunga a? Elosi akisidirikin epite ka apukan ka ngolo angikisila a? Ikingarakini iyong akiten nguna itami iyong a? Elosi arucokin ngakiro aloreria ka nguna alotela angulu alokinga a? Epatana nai ariamun kori akiloun a?

Adoket angauni: Akiten ngulu iitanito ariamun

- ◆ Ngai epedori ainakin akilocokinet ngina iwarit akoni kigango?
- ◆ *Ngulu eyeete ngakiro–Ngulu eyakatar apedor kori apolou –anapukan kori alore- ainakin kori akigol akilocokinet*
- ◆ *Ngulu engaete angodia –Ngulu eyakatar apedor ngini kisiiraret kori ngina riket angodia kotere akitocamun ngulu eyeete ngakiro akiirar nguna ebasi ngitunga.*

Aripirip ngulu engerito ekoni eemut: Ikotere nai nyo engeritotor ngice tunga ngakiro anguluce? Ikwai elosito akinger ngayok kiro? Etia apedor eyakatar ikes ai?-alowae angisilinga, akeroru, ayenonu, angauno; Etia adedengu epedorete ikes akisitiya neni yok ai? Itukuriani ayok kiyar a? Ikote ngakec pision ai, ka ngikisila kec ai ka ngunace ai. Nyo iwarito ikes, iitanito ka nguna epedorete akitiyakin? Nyo itiyakinete ikes akisipiyor iwon? Atangai ingarakinete ikes? Eyai ibore epedorio iwon acamun aneni kec a? Ani keyai, eriamunio iwon epite ngolo imorikinere anakiro angadi ka nguna epegakinere a?

Adoket angaomwon: Asubakin: Nyo ipedori iyong akitiya anakiwarit akigango? Ai eyai akus tukot (arionget) tokona? Nyo akusi gogongu ka apalago? Etya akusi gogongu ka akigango ai? Eyakare iyes ngulu ikigangete napolisian anu? Eyakkatar ngapolon ka akusi tukot atametait apei a? Etamete ngikusi tunga kaapei alotooma nguna iitanitai a? Nyo eyakare iyes? Idiriyete nguna iitanitai iyes ka epatana ariamun a?

Adoket angakan: Nguna kitiya: Nyo iitanitai iyes: Arikin ngikisila a? Apukan a? Ekipukae a? Nyo eyenio iyes atemar ecamunete ngitunga anatukot kus? Anipaki alotic kus iyenete iyes atemar elimorere nguna kitiya?

Adoket angakanikapei: Ayeun eemut: Eyakare iyes eemut ngolo ecai ngolo eyeunitai ejok kotere ecamunete ngitunga a? Ingitakininit ekus eemut ngitunga acamun akilocokinet a? Nyo ngin iyookino ka nyo iitanito ngitunga.

Adoket angakanikaarei: Ngikusirototin: Atangai ngirotot kus lotunga ngulu iitanitai iyes kiirasi ngakus kiro?- eyente ngitunga ngul ngakiro

ngun ejok a? Ikwai ingitakinere iyes ikes alomun? Nyo emaasi ngirotot lugu eyakatar kotere tolimosi ekus eemut ejok ka emam akurianu?

Adoket angakanikauni: Ngikus rukitos: Anu riongeta kori tuketa nabo ngace iitanito ngakus kiro? Nyo aronis ka ajokis ka acamun akimorikin ka ikes? Epedorio iyes akimorikin alotic ka ikes a? Ikwai engicakinere iyes ikes lotic angakiro anugu?

Adoket angakanikomwon: Alimor eemut: Alu pitesio ejokak alimoria eemut ngol? Akilipun aneni angikayeak angikisila a? Alokaserak angiemuto a? Nakais angikokwasinei alotaun a? Acunun ngitunga aloreria a? Akiriamun ka ikes jik a (ikwa arikor angodia, akinger ngakiro, kori akorar eemut anacileta angabaruwai)? Alosit lokotio angikisila a?

Adoket angatomon: Ngitunga nguluce: Atangai elosete ariamun akingarakinet anakiro anguna iwaritai iyes? Epedorete ikes dang alomun akimorikin ka iyes anakiwarit ngakiro ngun kori araun ngirotot a? Atangai epedorete ariamun ngican? Nyo epedorete ngulu engerito ngakus kiro alimun? Nyo bo epegarere iyes?

Adoket angitomon kaepai: Nguna alokinga: Nyo etamakini apukan alopote angolo iwaritere iyes akigango? Nyo epedori apukan akitiya, nguna nyemaasi iyes kitiyata kori aronis ngina epedori alomun? Nyo itiya alokitela kus ngini epedori akisipiyor ekus tic?

Adoket angaton angarei: Apaki ngini kitiyaet: Iwori emaasi nguna iwaritai kitiyaere? Iwori emaasi ngice ticisio anen todauna? Ngai itiyai nyo ka iwori?

Aripirip ka alimor: Alotooma ekus tic emaasi aripirip epite ngolo elosio etic ngaren-nguna emam ngitiyasi ejok ka ngiboro ngulu iitana alotic? Eringa etic ngol iitana kori alunyar apaki? Kilocok erai kiitana eringa ngitunga nyengero iyong.

NGINA 5:

AKIRIK EOKWA ANGAPOLON

Erokunitoi alokitabo a WDN-Uganda alokiyan ka ngapolon angireria (2012)

5.1 Nguna emaasi toyeni kotere arikio ekokwa angapolon

Eringa nyedolo akolongit ka ekokwa

- ◆ Erai ekarikon ka ekokwa etubuni ngarwa ka ekokwa kotere nai tolimokinai ngapolon angatuketa angunace. Nai ani kiitana, epedori ekarikon ka ekokwa akilocokin akolongit ka ekokwa;
- ◆ Erai ekarikon ka ekokwa elosi ayeun nguna elosio akirwor alokokwa nai anacamunet ka ekapolon anarionget angina eponitotor ngakiro nguna elosio amorun alokokwa. Alokokwa emaasi nguna elosio akirwor tomorunai mono ka ngapolon ngunace eringa nyecamuna ageun ekokwa. Erai ekaran ka ekokwa inges emaasi kigir nguna elosio akirwor daadang alokokwa.

Abi edoli akolongit ka ekokwa

1. **Akitopolot acamuna:** Ani erikit ekokwa, emaasi ekarikon ka ekokwa tocamak ngitunga daadang anariongeta anguna egelegelia tolimosi ngakiro alokokwa. Emaasi totamunite atemar emam ngirikit iyong ekokwa ka akus rionget nai ekokwa angapolon anariongeta anguna egelegelia ka eweikinito ikes ngatameta angitunga mere nguna angakec riongeta. Emaasi toyeni atemar erai ngatameta angitunga eweikinito ngapolon nguna eseunitai ngun alokokwa.
2. **Toyakar aosou:** Emaasi ekarikon ka ekokwa tosowom nooi nguna elosio akirwor kotere toyeni ka toyakar aosou anguna elosi inges alimor anakigang ekokwa.
3. **Ayakar atitinyu:** : Emaasi ekarikon ka ekokwa totitiny nooi kotere akiuriar ngulu isiaka alokokwa ka akisican ikes. Ngice tunga ngulu eringa ekiteteka anarikit ekokwa angapolon ikes itodidiyete ekokwa anera i ekuriaka ikes akibel ngakiro. Ejok atitinyu nooi ikotere ekarikon

ka ekokwa. Eyakasi ngikarikok ngulu ecamito ngitunga daadang tolimut nguna etamete ikes alokokwa, kori akidarit ngulu epote kelunyar apaki dang. Ikwa ekarikon ke ekokwa, ani kisidar iyong ngapolon ngunace kotere toconun ngapolon daadang tar elimunitoi sek esaa ngolo egaunia ekokwa, ani kicamu iyong ngace polon ingurungurasi kotere nguna iyanio, itunai iyong ngapolon nguna aberun abunore lokokwa etamete atemar kori egeunio atipei.

4. **Ageun ekokwa alosa:** Toyeni atemar togeu ekokwa esaa ngolo sek acamunitai. Erai ekonitic ikwa ekarikon ka ekokwa akisiricakin ngapolon esaa ka ageun ekokwa esaa ngolo ekeunitai. Emaasi ngapolon ngunace toyenete atemar egeuni ekokwa esaa ngolo alimunitoi kotere toberunos. Emaasi angolo kokwa toyakar esaa ngolo geunet ka ngolo ngetakinet. Emam nyeroni akiyanakin iwadio ngadakikai nguna edotele ngakan eringa ekokwa ngegeuna. Epedori akitodid ekokwa akisipiyor ngiticisio nguluce aiwace erai kitodepakin esaa ka ekokwa.
5. **Arikor ekokwa lowae ngolo iyookino:** Erai etic ka ekarikon ka ekokwa arikor ekokwa lowae ngolo iyookino. Emaasi ekarikon toyeni atemar iirarito ngapolon daadang nguna elosio akimor ejok ka totamunito akirworo nguna emorio ejok. Ani kirworosi ngapolon nguna emam nyetapito ekokwa, epedori ekarikon ka ekokwa akitotamun ngapolon ka akingit ikes ngakiro nguna inyakunete ngamec tameta nakiro ka ekokwa.
6. **Akorakin ngapolon ngiboro ngulu emaasi kisityai alokokwa eringa ngegeuna.** Emaasi ekarikon ka ekokwa kimorikin ka ekaran kotere tokoruna ngiboro lugu eringa. Ikwa ngakiro nguna amoritai alokwa angolo alunyar, ngiemuto ngulu egiritai, ka nguna acamunere akimor ngakiro ngun ikes emaasi toyakas eringa ekokwa ngegeuna kotere toriamut ngapolon daadang.
7. **Totayakar nguna kirworo ka kirworo nguna bon:** Emaasi angolo kokwa toyakar nguna elosio akirworo ka toyenete ngapolon ngunace dang eringa ekokwa ngegeuna. Ejok idiriyete ngakiro ka ekokwa ka akilo angopit akec polou kotere itolomuni ekokwa ejok. Ngakiro nguna ikote ``amorun ngakiro ka angaleu alokitela yok`` ikes eyaunete ekiyan ngolo aoyan emam nguna idiriyete ejok alokokwa. Emaasi ngakiro ka angaleu toswomunai ikona ``omorutu ngican ngulu eriamunit angaleu alodakitarin ka ekitela yok`` kotere epatanikini ngapolon abongokin ejok. Ani kicamit iyong akimor ngakiro alokitela ka edio, tolimu nai ekitela ngol.

8. **Toyeni ngikisila ka ekokwa angapolon nguna iitana:** Emaasi ekarikon ka ekokwa toyeni ngikisila ka ekokwa ngulu iitana kotere akingarakinia ngapedorosio angulu ekudwoko alokokwaa kan elosi ekokwa ngaren ejok.
9. **Kingada ngakairo nguna erwor:** Akingad nguna erwor inges ingarakini apukan alokitela kus akitiya nguna abu ekokwa totub. Einakinete ngapolon ngunace apaki ngina ripikinet nguna erworitai akolongit ngin. Ingarakini nabo ngapolon ka ekokwa erai kisitakin alokot angikisila.

5.2 Nyo emaasi toyai tooma nakiro nguna igirio alokokwa?

- ◆ Ngirworwa angatuketa ikwa Ngakiro nguna amorunit ekokwa ka akiyatakin akimuj.
- ◆ Ngirwa ka elap ka esaa ngolo ageunia ekokwa;
- ◆ Neni ayai ekokwa;
- ◆ Ngitunga ngulu ayakasi lokokwa, ngipeyok ka ngiketiya.
- ◆ Ngakiro nguna alosikinit ekokwa akolongit ngin.
- ◆ Ngakiro nguna apolok alokokwa, ngai alimuni ka ngaanu nguna aponi tolimunoi (aponi tongeroi, tocamunai, tongop itunganan igangi) Ani kenyaritai ngirorwa kori kikeo ngakan anakiro angun.
- ◆ Emaasi nguna aponi tolimunoi anakiro anguna apolok alokokwa kigirai ikwa aponi tocamunai ngakiro ngun ngitunga 10, 6 apotu tongero.
- ◆ Ngulu apotu tongero aseun kori akikiar ngakan ka nguna etiyaata ikes ngakiro ngun ikwa, ekibure angace polon anakiro angun.
- ◆ Ngakiro nguna iitana akigir ikwa kelimu epei kapolon atemar emaasi kigirakinai nguna angerio inges asere kori akikiar akan.
- ◆ Emaasi nguna acamun akitiya kigirai ikwa, abu ekokwa tocamu atemar elosi ekapolon ka ekokwa alogo alimor nguna acamun alokokwa angapolon a daadang....akiyakiyar ngakiro nugu neni ke ekapolon ka ekitela ka ngace dang ikes meaasi kigirai.
- ◆ Ngakiro nguna etami ekokwa atemar epolok;
- ◆ Ngakiro nguna egiri/ngiemuto/kori ekisitiyae angisilinga dang inges emaasi tongicakinai nakiro ka ekokwa kotere ngikaswomak.
- ◆ Esaa ngolo agolokinere ekokwa inges emaasi kigirai.

Emaasi ngakiro ngun touruwaka ka nyemaasi toyakar ngakiro nguna emam pa eyanitai alokokwa mati eyakatar apolou nakiro nguna erworitai.

1. **Togolok ekokwa alosa angolo acamunitai:** Tolimunita sek anageun esaa ngolo egolokinere ekokwa ka togolok esaa ngol. Isiburakini epite ngol ngapolon abunore lokokwa ngolo amoi nabo.

5.3 Nguna emaasi ekarikon ka ekokwa toyeni

- ◆ Emaasi ekarikon ke ekokwa toyeni epite ngolo yeunet ngakiro nguna emaasi ngapolon kirworo. Eyakasi ngace tuketa ikwa alo Parliamant nguna erikito ngapolon nguna emam nyenete ayeun ngadi kiro nguna morat.
- ◆ Nyemaasi ekarikon ka ekokwa totamu ngakekiro bon kori tongicak ikes nakiro ka ekokwa akiuriaria ngatameta anguluce.
- ◆ Ejok akisisa epite ngolo erikitere ekokwa. Kitee epite ngolo erikitotor nguluce ejok.
- ◆ Eyenei ekarikon ngolo ajokan atemar emaasi ngakiro nguna acamun akiyan daadang kiyanai alokokwa anapaki angina acamun, ka kiirarai ngakiro angitunga a daadang ka tocamunetei alokokwa nai emaasi ekokwa togeunite alosaa angolo ekeunitai.
- ◆ Emaasi ngariongeta atalojokotau CSOs tonyaritetei lokokwa ngol anacamunet ka ekaran alotooma ngakiro nguna elosio akimor alokokwa.

Eyakatar ngikokwasinei daadang ngikisila. Ikwa, emaasi ngini tunganan daadang ecamit alimun ngadi kiro alokokwa kilipu erukusa aneni ka ekarikon ka ekokwa. Erai nege akikeun akan kidiana kori akidarun ekarikon ikseu iyong, mere acalun alokokwa irworo ice tunganan, aropar ilimit ngakiro nguna tar adaun akirworo, akerit nguna alimut nguluce ikwa; mere akinyoriwo alokokwa kori akitere nguluce angakonyen anguna emenito ekarikon, tolimu ngakoni kiro euruwaka ka kisidiri ejok.

5.4 Epite ngolo kiiraret ngakiro angitunga;

- ◆ Ani kecamito ngitunga ngulu alalak akirworikin, kigirak ngikec rorwa kotere topatana acamakin ikes kirworikis;
- ◆ Kiuria ngulu ecamito akirworo ekaoyan nai ngicalak. Ikwa, ani kitema iyong...alakara nooi alimun akonitametai, ilimu iyong ngakiro nguna ajokak nooi. Alosi ayong akingitakin iyong ajongore anen mono kotere totaca nguluce dang nguna ilmu iyong.
- ◆ Inak apaki lotunga ngulu eringa ngelimuno ngadi kiro. Kitiya nugu ka arimao. Ani kirworikinit itunganan ngapakio nguna alalak toringa nabo ikiarit akekan kidiana ka tocamite iyong ainakin ice tunganan

apaki ngina kirworikinet, ipedori iyong atemar. Odia ayeni ayong atemar ikiarit iyong akan nai kidaru mono oinakis Alang dang apaki anerau ngirworikina inges nginapei tete.

- ◆ Inak ngitunga daadang adio paki ngina tacet ngakiro. Ani kililingete ngice tunga alokokwa kingit ikes nguna etamete ikes kotere ikes dang epedorete akitac ngadi kiro alokokwa. Ikwa, ipedori iyong atemar..... Eyai nabo ice ngini eyakatar ngace tameta kotere ngakiro nugu a? kori eyai itunganan ngini eringa nyelimuno ngadi kiro ka ecamit alimun a?
- ◆ Toyeni atemar nyejok adepar ngulu ikiarito ngakec kan kidiama anerau iseu iyong ngulu ecalasi;
- ◆ Kiira ejok nguna ebasi ngitunga
- ◆ Totamunite atemar erworikis ngapolon anariongeta ka apukan daadang kotere tolimosi nguna etamete ikes. Totamunite atemar emam ngirikit iyong ekokwa ka ekus party(akus rionget) nai ekokwa angapolon angireria ka irworoi ngakiro nguna etapito akiyar angitunga a daadang. Ikwa ngitunga ngulu etacete occur, iitanito ngitunga alokinga ayenun atemar iyanio iyes ngakiro nguna etapito akec kiyar ka eirar nguna etamete ikes alokaweikinak kec tar kerai anarionget angina erikit apukan kori anginace(opposition).
- ◆ Totamunite atemar ngisililingi alokokwa ngitunga ngulu ekudwoko kori ngulu elimito nguna emam nyecamunite ngulu alalak. Tocamak itunganan akirikakin alimun nguna ecamit akikeun eringa ngisiboikino. Ngarwa nguna alalak, ani kengerito ngitunga ngulu alalak ngakiro ngun, epedorete akisililing itunganan ngince ngelimu ngun.
- ◆ Ejok akiirar ngakiro aneni angulu alosito lokokwa kotere kiira epite ngolo alosio ekokwa.

5.5 Epite ngolo kituuruwanet ngakiro nguna apolok kotere ayeun nguna kitiya

Erai ekapolon emaasi toriko ekokwa acamun nguna kitiya. Epetuna ngapakio nguna alalak ngitunga alokokwa akipiyor acamun nguna kitiya. Epedorete ngipitesio lugu akingarakin ekarikon akitocamun ngapolon alokokwa nguna kitiya.

- ◆ Topupi ejok nguna ebasi ngitunga ka kigiri nguna apolok;
- ◆ Anageun ka ekokwa, kitotamu ngitunga alokokwa ngakiro nguna iyanio ka nguna iitana acamun edaun ekokwa;

- ◆ Toripu erai kipedori epite ngolo kitocamunet ngapolon daadang ayeun nguna kitiya alokokwa.
- ◆ Ani keyakasi ngatameta ngaarei kori ngauni anakiroto ka apei, tolimu ikes ejok kotere epedorete ngapolon acamun nguna kitiya atipei;
- ◆ Eringa iyong nyeloto nakiroto nginace, tobongok nabo nguna acamun. Kotere toripunia nguna ebasi ngapolon anakiroto angun.
- ◆ Ani eringa nyeloto nakiroto ace, tocamunosi mono atemar ngai elosi akitiya ngakiro nguna acamun. Ikingarakini epite ngolo ariamun itunganan ngini moi elimori alokokwa angoloco nguna apotu kitiyakinos.
- ◆ Ngicamu atametait ngina ebala erai akililing alokokwa acamunit ngakiro. Toripu jik ejok ka akingit ikes ngakiro ngun ejok eringa nyecamuna nguna kitiya.

5.6 Epite ngolo kisirworet ngitunga ngulu isyaaka alokokwa

Epedorete ngitunga ngulu ecamito atemar ikipupetei ikes nooi kori kirworetei ikes bon ayakaun lokokwa; epedorete nabo ngulu ecalanakinete ngulu irworosi ayakaun lokokwa ka eyakaun ngulu iburaete dang. Ikwa ekarikon ka ekokwa, erai ekoni tic akirik ekokwa ejok kotere aripun nguna kitiya. Ikingarakinete iyong ngakiro nugu akirik ngitunga ngul.

- ◆ Kitotamu ngapolon ngikisila ngulu etupitai anageunet ka ekokwa. Inges atemar emaasi tocamut ngapolon ngikisila ngulu tupa anageunet ka ekokwa. Kitocamu ngapolon daadang alokoka ngikisila ngul.
- ◆ Togogong alotic kon akitotamun ikes ngikisila ngulu tupa alokokwa. Kisitiya ngikisila ngulu acamunitai akingarakin iyong arikio ekokwa.
- ◆ Ani keropa itunganan ebongonokini ngakekiro alokokwa, tolimok inges atemar eirar ngakekiro ka egirakin dang kotere tocamak nguluce akirworo alokokwa.
- ◆ Ani keropa ipei tunganan epegarit ngakiro anguluce, kingitak inges alimor nguna etami inges anakiroto angun. Ipedori iyong atemar, nganu nguna itami iyong kotere akitiyakinia ngakiro ngun?
- ◆ Ani kenger itunganan akiirar iyong, tocamak ngitunga nguluce alimor epite ngolo eroparere ekokwa ikwa; icamunito iyes ngitunga nguluce atemar toroporai anakiro anugu kori tolotoi nakiroto ngunace? Ingarakini acamunet ngin itunganan aripun nguna etamete nguluce kotere aropar nakiroto ngunace mere iyong ekarikon ka ekokwa bon.
- ◆ Ikitami isua ebe iyanyu iyong epite ngolo riket ekokwa angapolon ejok! Kisisa nu toyenunia ejok....kisisa...kisisa...ka kisisa.

NGINA 6:

ATYAKET ANGABERU KA NGIKILIOK

Erokunitoi anarionget angina igangit ngaberu ka ngikiliok, ngiticisio kaapei ka akitopol akwap kotere ayeun epite ngolo kisitiyaet ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok anapision angitela ka arionget angaberu anakiro ka akipuka akwap

Ngaberu ka Ngikiliok: Erai logo epite ngolo etameta ngitunga aneni eboyere kotere ngaberu ka ngikiliok; ikwa agelaanut alopite angolo ka akitepa kori angolo itiyaunitor ikes Akuj. Egelaaka ngipitesio angaberu ka ngikiliok alatolio ka angina paki. Eyaunit atyaketait ngin epite ngolo eyareta ngaberu ka ngikiliok, ngapesur ka ngisapa. Emaasi nai ngitunga toyenete ngakiro nugu ka emaasi ngapolon angireria toyeut epite ngolo itoriyanikinere ngitunga lugu iboyeete aiwapei. Eyakasi ngakiro nguna alalak nguna emaasi ngapolon angireria toyenete kotere ngakiro ngun kotere ariyanu alopite angolo isitiyaere ngisilinga, ayere ngakiro, aripirip ka alimor angiticisio ka apukan kan akiyar angaberu ka ngikiliok aloreria.

6.1. AYEUN EKISITIYAE ANGISILINGA ALOKIDING NGABERU KA NGIKILIOK

NYO ERAI EKISITIYAE ANGISILINGA ANGABERU KA NGIKILIOK

Erai logo epite ngolo eyeunere ekisitiyae angisilinga ka ngiboro nguluce kotere atamunitor nguna iitanito ngaberu ka ngikiliok. Erai akityak epite ngolo isitiya apukan ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur. Erai ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur aripun atyaketait ka epite ngolo itopoloere akwap ejok anameta ka apukan.

Nguna emaasi toyeni ejok nugu;

- i. Ikoni tokona akiyar angikiliok, ngaberu, ngisapa ka ngapesur ai allowae anguna eriamunito, iitanito, ecamito ka ngican ngulu eriamunito ikes ai?
- ii. Itiyao ngakiro nguna iitanito, ecamito ngaberu ka ngikiliok ka ariyanu a? Ngai ingarakinitai ka ikwai?
- iii. Nyo isipiyorit kori iuriarit ngaberu, ngikiliok, ngisapa ka ngapesur anariamun ngiboro ngulu iitanito ikes aneni anguna itiyao?

- iv. Nganu nguna epedori akitiya kotere alemar ngatwokisio ngun?
- v. Elemunitai ngiboro ngulu iitana kotere akitiya ngakiro nguna edipaunete atyaka alokiding ngitunga ngul a?
- vi. Epedorete nguna etami apukan akitiya adipaun, akitoropar kori akitopol atyaka alokiding ngitunga ngul a?
- vii. Ngai etaci nooi occur ngolo eyaunit apukan?
- viii. Eripiripiyo epite ngolo ijanakinere ngitunga alotooma nguna iitanito kori nguna ipiyorit ngaberu, ngikiliok, ngisapa ka ngapesur ka ngulu eriamunito ngican a?

6.1.1. Ajokis ka ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding Ngaberu ka Ngikiliok

- ◆ Ikingarakini ayeun ariyanu, arukit ejok, akitiya etic ejok ka angaara anakisitiya ngisilinga anakiwarit epite ngolo kikeunet akiyar angitunga ka ngapedorosio kaapei ka ekipukae ngolo ajokan.
- ◆ Ikingarakini aripun epite ngolo itiya apukan aloreria kori ngolo ngitiya alowae ka akikeun akiyar angaberu kori ngina angikiliok kotere amunikin alotic ka apukan anakiro anguna kitiya akikeunia akiyar angaberu.
- ◆ Isitiyao ayeun angisilinga angul akingarakinia apukan angireria ka ngariongeta ka apukan ngunace atamun ngitunga ngulu eriamunito ngican ikwa ngaberu, ngisorok, ngikangwalak (PWDs) ka ngulu alodiim.

6.1.2. Epite ngolo kiganget ayeun ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok kedaun aripun nguna kitiya

- i. Emaasi ngapolon angolore (CDOs)/angiticisio/angapision togeut aripiripi epite ngolo eyakar akiyar angitunga ka ayeung epite ngolo iboyoto ngaberu ka ngikiliok (GDD) anakiro anguna egelegelia. Ikingarakini etic ngolo ayeun nguna emaasi kitiyai ejok. Ejok ayenut nguna itiyasi alokitela kotere ikingarakinete ayeun epite ngolo ingarakinere akikeun akiyar angitunga alokitela angol. Epedorio aripun ngakiro ngun anaripikin nguna ebasi ngiemuto angikalia alo Uganda, nguna ebasi ngiemuto ka akuliako alo Uganda (UPPAP), ekimar angitunga alokitela, nguna etamete ngitela ageun alodistrict tar lo sub-county ka nguna etamete ngitunga angireria.

Tocunakisi ka tomora nguna aripun(GDD) ka ngapolon nguna itiyaete etic ka ayere nguna kitiya.

- ii. Toripikisi ka kimimaut atemar ngai ingarakinito ngiticisio ngul ka alu can eriamunito ngaberu ka ngikiliok aloticisio angul ka atyaketait alokiding ikes.
- iii. Kikeutu kori kimarutu ngakiro nguna etapito ngaberu ka ngikiliok ejok alowaeting angulu egelegelia. Anege, nguna emaasi tolimoroi ejok ikes nuta;

Epite ngolo kisitiyaet ngisilinga angaberu ka ngikilion anapision

Sector/ Departmental/ Programme/ Project	Data/Facts	Identified problems/needs	Identified gender gaps/issues	Proposed interventions	Budget	Budget source

6.1.3. Epite ngolo kisitiyaet ngisilinga angaberu ka ngikiliok anapision.

Ayeun ngipitesio ngulu ipimere nguna itiyasi alokiding ngaberu ka ngikiliok kotere akingarakin anyeun nguna kitiya akingarakinia ikes alowae ka akisitiya ngisilinga ejok. Kotere ayeun epite ngolo isitiyaere ngisilinga ejok, emaasi aripikin ngakior nguna iitanito ngaberu ka nguna iitanito ngikiliok etyakak. Tosodi emaasi epite ngolo etamere akingarakin ikes kikoni nege.

A) Ayenut nguna itiyasi

- ◆ Ejok ayenut nguna itiyasi alokiding ngaberu ka ngikiliok alokimar ka nguna iyookino kaapei ka ngulu eriamunito ngican dang. Emaasi yaunito ngakiro ngun nguna itiyasi tokona, ngican ngulu eya, nguna isipiyorito ikes, nguna itiayo akingarakin ka nguna iuriarito ikes anariamun akingarakino, ka nguna epatana akitiya.

b) Aripun nguna kitiya ka ngican ngulu eya

- ◆ Aripun nguna iitanito ka ngican ngulu eriamunito ngaberu ka ngikiliok.
- ◆ Ayeun nguna kitiya alemaria ngican ngul
- ◆ Aripun neni eyai atyaketait alokiding ngaberu ka ngikiliok
- ◆ Ayeun nguna kitiya alemar atyaketait ngin
- ◆ Nguna elosete akitiyaun (anguna ka etic angolo) neni angaberu ka neni angikiliok, ngapesur ka ngisapa angolo tic.

c) *Akitopol nguna kitiya*

- ◆ Akiten nguna iitanit ngina tukot
- ◆ Aripikin ejok anguna elosio akitiya
- ◆ Ayeun ejok nguna elosio akitiya kotere ngina tukot angaberu ka ngikiliok ka alemun ngibor ngulu kisitiya.
- ◆ Emaasi alemun ngiboro ngulu itemokino ageun etic ngol
- ◆ Alimun nguna etamio atemar itiyaun anakiro angun ejok.

d) *Neni etya ngisilinga*

- ◆ Neni etya ngisilinga ngulu alemun kotere akingarakinia ngaberu ka ngikiliok.
- ◆ Neni etya ngiboro ngulu alemun akitiya etic ngolo kingarakinet ngaberu ka ngikiliok,
- ◆ Nguna ecamito ngisilinga ngulu alemun kotere ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok.
- ◆ Akiten ejok nguna elosete ngisilinga ngul akitiyakin neni angaberu ka ngikiliok.
- ◆ Akipim neni etya ngisilinga elosete neni angaberu ka neni angikiliok.
- ◆ Emaasi ngatuketa nguna daadang toweikinitetei kotere tolimosi ngakec kiro ka ngulu edikino imuriario dang (SIGs) alotic ka ayere ekisitiyae angisilinga.
- ◆ Neni etya ngisilinga ngulu elemunitai kotere akingarakinia ngaberu ka ngikiliok.

e) *Epite ngolo eyakatar ngapision*

- ◆ Emaasi apis ngina eweikinit ngakiro angaberu ka ngikiliok alo sub-county (GBT) toyai neni eyeere epite ngolo isitiyaere ngisilinga ngul,
- ◆ Emaasi aripun epite ngolo elosere akityak ngisilinga ngulu (GDBA) alokiding ngaberu ka ngikiliok alotooma nguna etiyakina ekaru ngolo alunyar.
- ◆ Emaasi alimor epite ngolo esitiyater ngisilinga ka ekaru angolo alunyar alokiding ngaberu ka ngikiliok

6.2. AKITEN EKISITIYAE ANGISILINGA ALOKIDING NGABERU KA NGIKILIOK

Acamunio ayeun epite ngolo isitiyaere ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok kotere akitoriyakin akiyar kec alokokwa angolo ayai Beijing anasubakinet a United Nations kotere ngakiro angaberu 1995. Anenipei,

abu arionget a ECOSOC dang tocamu (1997/2) ka 2006/36 atemar toyeunai ngipitesio ngulu ajokak kotere akijanaakinia ngaberu ka ngikiliok alotela. Ayeuni etic logo kotere aripunia epite ngolo igangitotor ngikisila akiyar angaberu ka ngikiliok alotela..

Akiten ngakiro angaberu ka ngikiliok: “Abu arionget a ECOSOC alokaru a 1997/2 tolimu atemar erai ngakiro angaberu ka ngikiliok... ..” Aripun epite ngolo ingarakinitere ngaberu ka ngikiliok anakiyar kec alowaetin angikisila, nguna etami apukan akitiya ka ngiticisio ngulu. Erai epite ngolo emunikinitere akikeun ngakiro angaberu ka ngikiliok kotere tolomareta natameta ka apukan, lotic ka apukan, lopite ngolo eripiripiyere ka elimonorere ngiticisio ka apukan alotic ka ekipukae, alobari ka nguna etamete ngitunga aloreria kotere ngaberu ka ngikiliok kotere kikisarai epite ngolo etyakitere ikes alotela.`` Elosikinit etic logoakitoriyankin ngaberu ka ngikiliok alowae angolo ijanakinere ikes ejok. Alotooma akitopol emunicipality, iitana ayeun epite ngolo ijanakinere ngaberu ka ngikiliok ka ngolo epedoreta ikes akitiya napukan ka ariamun akingarakino anapukan ka emunicipality. Ebalala eemut logo ebe emaasi ayeun epite ngolo ingarakinere ngaberu ka ngikiliok daadang ka ariyanu.

6.2.1. Ikwai engicakinere ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok alokokwasinei ka natameta angapolon angireria?

- ◆ Kingit epite ngolo epedoreta ngakiro nguna iitanito, ecamito ka iwarito ngaberu ka ngikiliok agelanar.
- ◆ Ngakingiset nguna ``angikalya``, `ngireria`` kori ``ngitunga`` nguna epedorete ayaun ngican lopite ngolo eyeunere ekisil. Aripun akiswom atemar ebongokinete ``ngitunga`` ngakiro ka ebari alowae ka atyaketait alokiding ngaberu ka ngikiliok anera epite epedoreta ikes ariamun ngiboro ngulu kingarakinet, kori nguna kitiya ngol. Aripun nabo akiswom atemar emam ngiriamito ngiboro ngiboro ngikalia daadang ka emam ngiriamito lotunga daadang alokal kori nyemoruna tar epite ngolo kisitiyaet ngiboro ngul.
- ◆ Kiwaru ngiemuto kori ekimar kotere aripikinia ejok nguna iitanito ngaberu ka ngikiliok. Emaasi akisitiya ngiemuto ngulu etyakito ngaberu ka ngikiliok kotere aripunia nguna iitanito ngatuketa ngun kori nguna etyakito ka nguna isidiyorito ngulu kotere epatana aripun nguna kitiya ejok. Ikwa, epatana aripun epite ngolo kingarakinet ngiketak erai keyai ekimar angiketak etyakitai ngaberu alokiliok ka ibore ngini itaete ikes. Akityak ekimar alowae angaberu ka ngikiliok ka ibore ngini itaete ikes ka akingit nguna eyaunito ngun inges ikingarakini aripun

ekimar angaketak ka ngiketak kotere aripunia nguna emaasi kitiya akingarakinia ikes alokinyom angulu itaete.

- ◆ Kingit nguna etamete ngaberu ka nguna etamete ngikiliok kotere aripun epite ngolo elosio akec kiyar. Eyai atyaketait ngina apolon alokiding nguna iitanito ngaberu ka nguna iitanito ngikiliok. Ikwa, apaki ngina edaunotor ngican epedorete ngaberu alosokin nooi akiwarit ngakipi nguna asegak ka neni perot, nai ngikiliok iwarito epite ka elejilej. Na imam nyemaikina akigang ipei bore bon ka akilo nginice, nai ejok ayenut (anaripirip) neni elomunitor atyaketait alokiding nguna iitanito ikes kotere epatana akingarakin daadang. Angina editiya epite ngolo ecamakinitere ngatameta angaberu alotic ka akilo nguna angikiliok, emaasi ayeun ngipitesio ngulu ingarakinete ngaberu akiiraro.
- ◆ Totamunite atemar kigangai ngiticisio ngulu elala ekimar angaberu nooi (ikwa etic alokal) alowae ka ayere ekisitiyae angisilinga ka apukan. Tar ketamunitai apolou ka etic alokal ngirwa lugu kori epite ngolo ikingarakinitere alokal, eringa ngiticisio ngul ejamuwaritai., anerai ngipimim kori nyeyenio neni etya ekec tacit. Anen dang, etic angaberu alomanikorin ka akidup ngikinyom ikes eringa imuriara jik ka akilo ngulu angikiliok alowae ka ayere etic ka apukan kotere akikeunia akimuj anamanat.
- ◆ Tojongo akitam atemar ebe emorito ngaberu ka ngikiliok nguna iitanito aloreria. Eyai atyaketait kidding ngaberu ka ngikiliok anakiyar kec, ananupit, ngikaru, ngatekerin ka ngunace. Emam ngikwaan ngaberu ka ngikiliok. Tosodi ejok ayenut atyaketait alokiding ikes, nai ejok atamunit epite ngolo etapitotor ngakiro anguluce akiyar anguluce.
- ◆ Toripik ejok ngican ka nguna etamunitai atemar kitiyai alowae ka atyaketait alokiding ngaberu ka ngikiliok kotere ayeun ngiticisio ngulu isiriamete ariyanu angiboro kori ka akingarakinet angulu/angina eriamunete ikes. Angina egelania akiyar angaberu aneni angina angikiliok aloreria, emam nyejok akitam atemar eriamunete ikes daadang apaki ngina eriyang alimoria nguna iitanito ikes anakitopol akwap. Emaasi aripikin ngakec kiro ejok kotere nyimuriakin nguna angice, anerai iyatakin epite ngol atyaka alokiding ngaberu ka ngikiliok jik.

Kotere akiwarun ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok, emaasi ngakapolok angaberu toyente ngakiro nugu daadang ejok kotere alimokin ngapolon ngunace.

6.3. ARIYANU ALOKIDING NGABERU KA NGIKILIOK

Emam ekitela epedori apoloun emam pa einakinitai ngitunga daadang ariyanu ngina iitana anabatio, aloboro, ka anakiyar kotere ngaberu ka ngikiliok torikinioto akec kiyar kan kitaneta ngikec kalya ka ngireria ejok.

6.3.1. Ikwai itopoloere ariyanu alokiding ngaberu ka ngikiliok anapukan angireria ?

- ◆ Emaasi aripun epite ngolo emam nyeriyaneta ngaberu ka ngikiliok
- ◆ Totyak ngiemuto ka ekimar angiro angaberu aneni angikiliok. Ikwa alowae ka akisiom, totyaka ngapesur alosapa angulu eswomete losukulo ngulu egelegelia, epite ngolo ilameta kotere toyeu nguna kitiya aloemut angol angulu tunga;
- ◆ Toripik epite ngolo etamia edistrict akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok. Ikwa, ani kecamitai adukokin ngicoronin losukulo ka ece sub-county, nyo ngini eyai losukul ngini enyarauni ngidwe pesur losukul? Iyenio epite ngolo edukere ngicoronin angpesur aneni angulu engisapa a? Eyai neni icunyere agesiya a; ani bo ngibaketa angakipi kotere ngicoronin angidwe pesur, ngakipi ka ngiboro ngulu kisitiya alotooma?
- ◆ Emaasi ngapolon angireria toyakatar ekimar angaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur nguna eriamunito akingarakinet aneni ka apukan kotere epatana aripun epite ngolo ingarakinitor ikes esiling ngolo eyaunitai alodistrict anakiyar angaberu ka ngikiliok.

6.4. AKITEN EPITE NGOLO ESITIYAERE ESILING ALOKIDING NGABERU KA NGIKILIOK

AKIGANGIT AKISITIYA NGISILINGA ALOKIDING NGABERU KA NGIKILIOK EJOK ANAPISION ANGIRERIA

Erokunitoi alokitabo ka ACFODE kotere ekipukae ngolo ajokan ka ekisitiyae a ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok (2012).

1. **Ekimar angaberu ka ngikiliok:** Ingarakini eemut ngolo ngapolon ka ngariongeta daadang aripun epite ngolo ingarakinitere- ngitunga, ka ngulu ecamito akingarakin-kotere akimima epite ngolo ingarakinitere ngatuketa nguna yarei ngun. Kotere akimor ngibor ngulu ekudwoko, ejok ayenut ekimar angaberu ka ngikiliok kotere akingarakin apukan aloreria aripun ngini iitanit akingarakino nooi, iwori, ka neni eyai itunganan ngini

2. **Ngapedorosio.** Akitotamun ngaberu ayenut ngakec pedorosio ka akitopol epite ngolo ingituneta ikes ngapedorosio ngun anapision inges epol nooi kotere akisitiya ngisilinga ka apukan ejok.
3. **Angakin ngaberu nguna iyatakina napision ka apukan inges ingarakini akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok.** Angakin ngaberu napision ka apukan ka neni eyeere ngakiro ka apukan inges itopoloe ekipukae nooi. Tar pa kepedori ayakau angaberu napision ka apukan alimor atemar ingarakinosi ngaberu nguna alokinga, akec yakau tooma napision ngun inges eyauni atametai ngina ajokan: Ingarakinite ngaberu ngunace aripun nguna kitiya, kotere tolomuneta ikes dang napision ka apukan. Ani keyai neni ekuriaketa ngaberu akiwo, toyeutu apis ngina emaasi aberu toyai. Ikwa, ani eyeunio ngapision alo Parishio, emaasi ayeun ekisil ngolo ecamakini ngaberu ngauni toyakaun napision ngun.
4. **Akimorkina.** Ejok ngaberu anariongeta ata lojokotau kimorikina ka ngaberu anapision ka apukan ka nguna aloreria kotere ayeunia apaki ngina kiwaaritor akingarakino alowae angaberu.
5. **Akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok.** Ejok aripikin nooi epite ngolo emoritotor ngaberu ka ngikiliok ngisilinga ka apukan, isileereuni neni etya ngisilinga ngulu etyakaritai akitiya ngiticisio ngulu egelegelia alokitela ka ngitunga ngulu ingarakinitai nooi. Eyakar akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok ngipitesio ngiuni lugu;
 - a. Ayenut apite ka akiyar angikiliok, ngaberu, ngisapa ka ngapesur kotere aripun nguna iitanito ikes;
 - b. Aripun nguna iitanitai alosilinga kotere akiten ngisilinga toriwo neni iitanitere nooi ikwa naberu, lokiliok, losapa kori napesur kori ngulu eriamunito ngican nguluce.
 - c. Aripikin ejok neni etya ngisilinga esitiyar kori neni ebunitor esiling kotere topatana akingolikin akiyar angulu kerai naberu, lokiliok kori akitup neni ebasi ngikisila (erai kigangito ngikisila akiyar a daadang).

Emaasi akisiyotor epite ngolo ka ayere ekisitiyae angisilinga tar neni isitiyaere, eripripiyere ka elimonorere etic angisilinga kotere ariounia erai kitiyatai kire nguna ikeunete akiyar angaberu, ngikiliok, ngisapa kori ngapesur, kan ngimuriakin adio tuket.

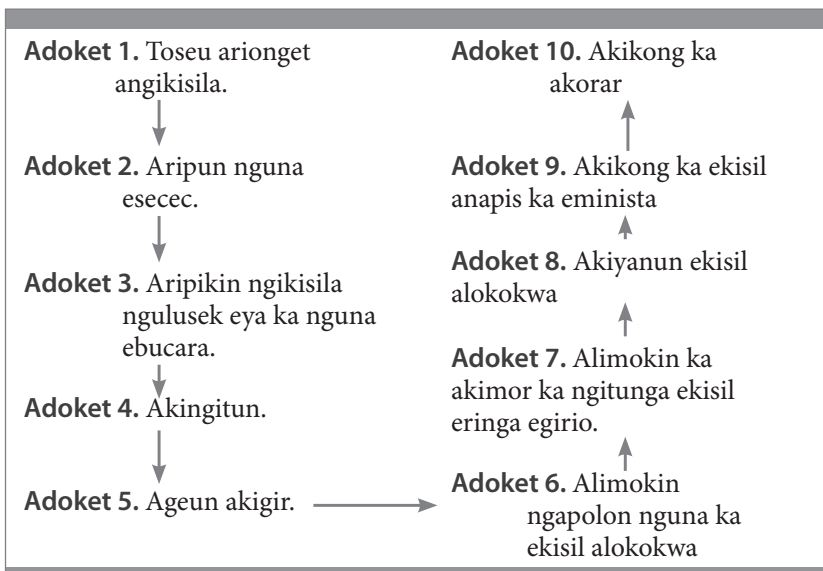
NGINA 7:

AYEERE NGIKISILA

Ekisil anapukan ka ere inges akiciket ngina eyeuni apukan aloditrictr kori alokokwa ka e city. Epedori ekisil ngol araun ngolo isitiyai edistrict daadang kori ngolo isitiyaete ngitunga alowae ka edistrict ngulu ayeunete. Nyemaasi ekisil ngolo edingasi ka ngolo ka ekitela ngolo ayeunete ngimembai a Parliament. Emaasi ekisil ngol itiyai nu:-

- Esubakini ngakiro angitunga alore mere nguna a ippei tunganan bon;
- Nyebongok kori ngedingakinosi ka ngikisila ngulu sek eyakasi; ka
- Nyelimu nabo nguna sek etapit ekisil ngolo apolon anayeunet a Parliament mati erai akiwaritor akepolou bon.

Emaasi nabo ngapolon angitela kitatama ngitunga ngakiro angikisila kotere ikes dang eyakaunitor nguna limuno anayeun ekisil. Erai ngakiro ngun esiyotunere apukan diyete ngitunga aloreria. Elosi epica ngolo alokwap logo akitodikin iyong epite ngolo eyeunere ekisil.

Emaasi toyeni atemar epedori epei kapolon alokokwa ka edistrict kori angolo ka e city ayeun ekisil alokokwa; ka epedori ekarikon alore dang ayeun ekisil alokokwa kec ngolo isitiyao alore.

Elosi epite logo akisileereun ejok epite ngolo eyeunere ekisil alodistrict

Adoket 1	◆ Emaasi ekokwa ngolo toyakaunor ngitunga 7 ikwa; CAO ikwa ekarikon, ekaran a ekokwa ikwa ekegirigiran, itunganan angikisila, Ekesiriaman ngitunga etic ka apukan aloreria ka ngitunga 3 ngice, ngulu epedorete araun ekatubon angakiro alore, itunganan angikisila ka apukan kori ekapolon anapis angina etapit ekisil ngol.
Adoket 2	◆ Elosi nabo ekokwa ngolo aripikin epite ngolo ikatakinitotor ngitunga alemar ngican ngul emam ekisil. ◆ Elosi ekokwa angikisila ngol, anakingarakinet angapolon, aripikin ngican ngulu emaasi toyeunere ekisil, itiyaete ikes nugu ka akisiyan ngitunga ka ngitunga ngulu etapito ngican ngul.
Adoket 3	◆ Elosi ekokwa ngol aripikin ngikisila ngulusek eya kotere aripun erai keya ngikisila ngulu elamarete ngican ngul kotere ngiriakin moi ngikisila ngul. ◆ Elosi nabo ekokwa alimor nguna kitiya erai kemam ekisil sek eyai atubio ngakiro ngun.
Adoket 4	◆ Elosi nai ekokwa ageun akiyan ka ngitunga, ngariongeta ka ngapolon nguna etapito ngakiro ngun erai kiitana ekisil kori mam. ◆ Igiri nai ekokwa eemut ngolo limokinai ekokwa angapolon nguna aripun, nguna emaasi kitiyai, arionget ngina emaasi kitiya ka nguna elosi ekisil ngol akitiya. Elosi nai ekokwa akiyakiyar eemut ngol narionget ngina alimun.
Adoket 5	◆ Elosi arionget ngina alimun akiyan ka CAO kotere akigirakin nguna emaasi toyakaun lokisil, nguna elosi ekisil akitiya ka kiyakiyarai nabo lokokwa ngolo ayauni, kotere kaapei ka arionget ngin tosubakis akigiro ka ekisil ejok.

	◆ Elosi nai ekegirigiran (ekaran ka ekokwa) akikeun ekisil ngol alokokwa angapolon
Adoket 6	◆ Ani nai kecamu ekokwa angapolon epite ngolo igiritere ekisil ngol, tocamunai nai akiyanun alokokwa kotere aripikin nguna eyakasi tooma ejok, apolou ka ekisil anera ai acamu ekegirigiran akiyan ngun alokokwa. ◆ Ani nai kecamut ngapolon nguna alalak ekokwa ngol alotooma asere, elosi ekokwa akiseraun ekisil ngol alotooma ngirwa 14 eringa ngegeuna akiyan inges alokokwa.
Adoket 7	◆ Erai naga adoketait ngina apolon nooi anera i einakini ngitunga alokinga apaki ngina limunet nguna etamete ikes. ◆ Elosio akiseraun ekisil ngol anabaruwae angiemuto, akidup nakais ka neni ilipere, lomaketa, ka ngaren ngapision ka edistrict dang kotere toswoma ngitunga.
Adoket 8	◆ Ani nai kelunyar ngirwa 14 nginapei eseraunere ekisil ngol, elosi ekokwa angapolon ageun akiyan.
Adoket 9	◆ Ani nai kecamut ngapolon ekisil ngol, elosio akiyakiyar neni ka ekapolon angikisila alokitela alotic ka eminista ka apukan angireria kotere kikongoi. Nai ani ketema eminista, anacamunet ka ekapolon angikisila, ebe ebongokinit ekisil ngol nguna sek eyakasi lokisila, alotooma ngirwa 90, inyakunio ekisil ngol, elimunitoi nguna kilocokino.
Adoket 10	◆ Ani nai kedaun akikong ekisil ngol, elosi ekarikon ka ekokwa akiciemakin ngikita boi 5 a ekisil angol, kotere torau ekisil ngolo ekorario. ◆ Elosio nai akorar ekisil ngol angikita boi ikona, epei kitabo neni ka ekarikon a ekokwa, epei lokerworon a ekokwa, epei lominista angapolon ka apukan, ngiarei neni ka ekapolon angikisila, neni nai ekorunere nginace anabaruwai angiemuto.

Ani kedaun acamun ekisil alokokwa, elosi arionget a police, ngina angikotio ka ngapolon angireria akiricakin.

Erai Police arionget ka apukan ngina eyeunito ngikisila anakiciket a Police akiricit ngikisila ka ekiboye ngolo ajokan. Alotic ka akiricit ngikisila ka ekiboye ngolo ajokan, epedori Police akien idio tunganan ngini etamio atemar esecit kori ecamit akisec apaki ngina etameta ikes atemar kitiyai ngakiro ngun, elosi nai Police ageun aripirip ngakiro ngun koter akikobar ekes neni angikesitakinak ka apukan(DPP).

Alo Uganda, erikino ngikotio ikonaga ageun alokot angolo apolon nooi (Supreme), ekot ngolo ilipununuyere ngakiro(Appeal), ekot ngolo apolon (High) ka ngikotio ngulu igangito ngikisila alotela ikwa ngulu a Margistrate ka ngikotio angireria.

Emaasi ngikotio angireria toyenete atemar iricakinitai ngikisila aloreria aneni eyakasi ikes. Etubete ngikotio lugu ngakiro angidenio, ebura, ejie, akibunga, akilocokin, amunaara ngiboro angitunga ka akidok ngikukorwonu angireria alokesio angulu nyedeparete ngisilinga 2,000,000/=.

Epite ngolo egeunere akiirar ngakiro ka ekes erai kesecit itunganan logo:

- a. Elimokinio ekot alore atemar esecit kori ebilit itunganan ekisil ka ani kepegit itunganan ngini nguna atubu ekot alore, epedori alosit akilipun tobongokinoi aripikin ngakekiro alokot ka eparsih;
- b. Ilipunio ngakiro alokot ka eparish aloreria angulu idunyito etaun, aburi, kori esubcounty;
- c. Ilipunio ngakiro alokot ka etaun, aburi, esub-county aloreria angulu idunyito ekot a ekitela angol (ChiefMargistrate);
- d. Ilipunio ngakiro alokot angireria (Chief Margistrate) alokot angolo apolon (High Court), nai kedaun akingit ekatubon angakiro anen kori alokot angolo apolon.

7.1. Alimor eemut ngolo apolon,eemut ka asubakin ngakiro ka ngolo ka akiten ngakiro

7.1.1. Alimor eemut ngolo apolon

Nyo erai eemut anege?

Erai eemut anege ngakiro nguna igiritai euruwaka lokitabo anguna ecamitai akitiya. Eyaunio nguna kirworo lokokwasinei angapolon erai ngiemuto ngiemuto ngulu igiritai kotere akiyanun.

Epite ngolo yaunet ngiemuto kiyanunai alokokwa angapolon**1. Acamuno akirworikin**

Ani kecamit edio kapolon alokokwa akirworikin emaasi mono inges tocamak ekarikon ka ekokwa akirworikin.³

Elosi nai ekapolon ngol alimor ekeemut, egeuni inges ikona, ``acamit ayong alimor.....``emaasi nai ice kigang inges; nai anen dang, epedori ekokwa alokisila kec atubun erai kiitana akigang eemut ngol kori mam. Erai sek iitanitere ice tunganan kigang eemut ngol kotere aripunia erai keyai ice ecamit akirworo ngakiro ngun alokokwa, tar nai keyai ipei tunganan bon igangit eemut ngol, ecamakinio akiyanun inges alokokwa angapolon. Tar alokokwasinei angulu apolok, erai ipei tunganan ekaweikinan angulu alalak, tosodi iitanitai ice nabo kigang eemut ngol kotere emorunio alokokwa. Tar alokowa angolo edit, epedorio acamun ipei tunganan bon akiten ekeemut, nai etic sek a ice tunganan akigang eemut erai adipaun ipei tunganan nyeropa ilimit nguna engerito ngapolon ngunace alokokwa. Tar pa kiitana, ingitakinio jik ice tunganan akigang eemut ngol, nai nooi alokokwasinei angulu apolok.

2. Akiyan ka akimor ngakiro

Ani kedaun alimor eemut (kigang ice dang erai kecamit ekokwa), elosi ekarikon ka ekokwa abongokin eemut ngol kotere angaar akiyania. Elosi itunganan ngini alimuni eemut ngol akirworikin mono, tocamak nai ekarikon ka ekokwa ngulu igangito ka ngulu engerito eemut ngol akirworikin erai kiitana. Ecamakinio ngini eringa ngirworikina anyoun kirworik ka akilo ngulu adaut akirworo. Eyakar ekarikon ka ekokwa apedor ngina golokinet ekokwa erai kegeut ngitunga ebura kori akiyenya kori keoyar nooi dang.

3. Akinger Ngiemuto

Erai eemut ngolo iteni ekiyan ngolo elosi akingarakin ngapolon atamun ngikisila ka ekokwa, ka eemut ngolo angakiro angunace inges erai eemut ngolo ecamakini ekapolon alimun edio eemut. Emaasi ekapolon tolimu epei eemut bon apei paki. Acamun ekisil inges enyaraa eemut ngolo ka acamakin.

4. Nguna iitanitai anasere

Iitana ekimar angapolon ngolo iyatakina ka ngapakio nguna alalak mati edeparit atubet ka ekimar angapolon kotere togeu ekokwa. Tosodi,

emaasi ekokwa toripik mono ekisil ka ekokwa angireria eringa nyegeuna asere.

5. Acamun eemut

Ani kitemokino ekimar ka asere, epedori ekarikon ka ekokwa acamakin ngitunga alosit ngaren anasere ka akingit ngakiro a ``ayes`` ka ``nays``. Acamun eemut inges atemar ecamut ngulu alalak (ngulu edeparito atutubet a ekimar) angulu eyakasi lokokwa, nai emaasi atupit ngikisila ka ekokwa anakiket angapolon angireria, ikwa ngina elimunitotor. Epedori ekokwa acamun akisitiya 2/3 kori ece kimar ngolo epol ka akilo ngol acamunia eemut kotere adipaunia nguna ebasi ngitunga ngulu ekudwoko. Ejok alimor ekisil ngolo isitiyatai alosio ngaren anasere. Tar kengerito ngulu alalak, epedori ekokwa acamakin ice asere tar emam. Emaasi nai ngikisila ka ekokwa kiten a epite ngolo itiyaere ngakiro ngun emam itunganan.

6. Arikin ngikisila ka ekokwa

Emaasi nabo ekokwa tolimo epite ngolo erikinere ngikisila ka ekokwa.

Eyai epite ngolo nabaruwa ka Atubet B alokitabo alogo.

7.1.2. Alimor eemut ka asubakin ngakiro ka akiten ngakiro

Erokunitoi aloemut ka Ann. G. Macfarlane (2008) igiritai ``Ngai epedori alimor eemut ngolo apolon``?

7.1.2.1. Eemut ka asubakin ngakiro

Erai eemut ngolo apolon ngolo elimoritai erai kiyanio ngakiro nai toripu ice atemar eyakasi nguna esecec iyanio alokokwa.

Akiten ka akisitiya eemut ngolo apolon

Elimorio eemut ngolo apolon erai kesecec ngikisila ka ekokwa. Emaasi ngapolon angireria toynet ngikisila ka ekokwa erai kecamito ikes alimonor ngiemuto ngulu apolok. Epedori eemut ngolo apolon akisiboikin itunganan ngini sek aringa irworo. Emaasi mono eemut ngolo kiirara eringa erworor nyeloto ngaren.

Epite ngolo itiyaere nugu erai epei kapolon ikeuni akan atemar eyakasi nguna esecec alokisila. Emaasi inges kingit ekarikon kotere kisiboik ekapolon ngolo irworo. Nginapei einakinere inges apaki akirworikin, emaasi inges tema, ``Anyounit ayong aloemut angolo apolon`` Emaasi nai ekapolon tobongok tema, ``tolimo ekoni eemut`` Eropari nai inges alimor ngamekiro.

Ingitakini nai eemut ngolo apolon ekarikon ka ekokwa akitub ngakiro ngun ejok. Epedori ekarikon akigang eemut ngol kori akingit ngapolon ngunace. Ani kecamu ekarikon eemut ngol, etemario acamun kori ericakin. Ani kenger, etemario ekisar kori ngiricakina.

Ikwa ceni logo, ani kecamun eemut ngolo ayaun akirworo, tosodi nai ekarikon ka ekokwa kingit ngapolon atipei akikear ngakan kotere asere, emaasi edio kapolon kikeu akan alimor eemut ngolo apolon. Etemari itungan ngin ebe, eyekatar ngapolon alokokwa apedor ngina kiyanunet mono eemut ngol eringa ngikeara ngakan. Iitana mono ngapolon tomorrow ngakiro ka eemut angol kotere aripun nguna camuna. Alotooma ngun, emaasi ekarikon tema ``acamun ekoni eemut`` ka ageun akiyan.

Emaasi alimun eemut ngolo apolon atipei. Emaasi ngapolon alimor eemut atipei ngina ingolikinere atemar acamut ngakiro aseca. Ani kidarut tolunyar ngakiro ngun, emam nabo nyejok alimor (mati ngice).

Ikwa ngikokwasinei nguluce, emaasi ekarikon ka ekokwa torik ekokwa ejok ka arimao ka akisitiya ngikisila ngulu iyookino. Epol nooi ekarikon ka ekokwa akingitakin ngapolon daadang alimor nguna etamete ikes alokokwa ka ayenut atemar erai eemut ngolo ``apolon`` ibore ngini ejok kotere ekokwa elosi ngaren alokisila angulu ecamam.

7.1.2.2. Eemut ka akiten ngakiro

Ikwa eemut ``ngolo apolon``, erai ``eemut ka akiten ngakiro`` epei kisil ngolo emaasi ekapolon alokokwa totup ka toyeni. Epedori ekapolon akikear akan alokokwa ka atemar ``eemut ngolo ka akiten ngakiro`` (akingitun nguna a kire) emam pa einakinitai inges apaki akirworo. Einakini logo ekapolon apaki ngina kirworikinet emam pa erai sek ake-paki akirworor, kotere akiten eemut ngolo emorio, kori akiyatakin eemut nakiro nguna emorio.

7.1.2.3. Adyekarit

Ani pa ketupit itungan ngikisila ka ekokwa, kiburai, kecala, kori kitiyai ngakiro nguna nyecamam alokokwa, epedori ekarikon ka ekokwa atemar idyekarit iyong ekapolon.

7.1.2.4. Akigango

Ani keyai ekapolon ngolo icamitai irworo, epdori inges akingitakin ekarikon ka ekokwa akigang inges irworo.

NGINA 8:

ARIPIRIP & AKITEN EJOK

Erokunitoi alokitabo a UNDP kotere aripirip ka akiten ejok angakiro ka edistrict ka ayere ekisitiyae angisilinga (Puntlan ka State a Somalia, 2011)

Aripirip Inges epite ngolo eropareta ngariongeta ariamun abongokinet kotere nguna itiyasi anakiwarit nguna iitanitai ka nguna ecamitai alotic.

Akiten Ejok Inges erai epite ngolo itenere ka eyeunere asubakin etic ngolo adaun kori ngolo eringa elosi ngaren kotere aripun epite ngolo itiyar etic anakingarakin ayeun nguna kitiya.

Aripirip ka Akiten Ejok Inges epedori akingarakin adio arionget ariamun eemut ngolo iitana kolong kori ngolo eringa itiya alotooma etic kotere asubakinia, arikinio kori ayeunia nguna kitiya rwanu. Ani kemamu aripirip ka akiten ejok, kemam epite golo eripunere erai kelosi etic ngaren kori mam, kemam epite ngolo kiganget nguna iitanitai kori aripun tar nguna kitiya rwanu.

8.1. Nguna emaasi toyeni ilosi aripirip ka akiten ejok

8.1.1. Akiyan ka ngulu ikigangito alotic

Alotooma etic ka ayere, aripirip, akiten ejok, aswomun ka akikeun, epol nooi akiyan ka ngulu ikigangito alotic, kigang nguna ecamito ikes alimun ka tocam, kisiburak ikes dang akitiya nguna. Epedori ekipukae ngolo ajokan nooi anapis angaar ngatameta angulu ikingarakinito alotic kotere totamut nguna daadang iitana kotere akitiya etic ngolo emaasi kirikakinai ejok.

8.1.2. Tolosik nguna iitana alotic

Emaasi ayere, aripirip ka akiten ejok toyeni atemar elomuni etic ngolo ajokan mere akirikakin etic ikwangina atamere. Nguna apolok nooi alotic ka edio erai akitiya etic ngolo elosi akilocokin akiyar angitunga neni ajokan alokitela.

Emaasi ngiticisio ngulu itiyaete ngapolon angireria daadang, erai kiitana, tolomunito aneni angulu etami edistrict kori apukan ngina alokidiam kotere akigangia atametai ka apukan ka edistrict kori angina alokidiam anakilocokin akiyar angitunga aloreria.

8.1.3. Tolosik nguna kitopoloet akwap

Emaasi ayere, aripirip ka akiten ejok toyeu epite ngolo kiganget etic toropa. Anen dang, eyai tokona atametai ngina kiganget akiyar angaberu ka ngikiliok anayere, aripirip ka akiten ejok. Ebusokinosi ngice tisisio anera i emam pa aripikinitai kori pa ayeunitai epite ngolo ingarakinere nguna iitanito ngaberu aneni anguna iitanito ngikiliok alore. Erai atyakyaka alokiding akiyar ka eyakae angaberu ka ngikiliok inges ngapakio nguna alalak esipiyo ngiticisio ngulu alalak alosit ngaren ejok eloreria.

Nguna itiyasi ngun tar alopote ka akikobar etic loreria. Eyai akituro ngina apolon, acamit akikobar apolou ka ayakar ngiboro, kori ayakau lotic ngol aloreria erai kiburit itunganan idio bore-erai kiitanito akitoraun “nginikec”.

8.1.4. Nguna angisilinga

Emaasi ngisilinga ngulu ka aripirip ka akiten toyakas apaki ngina eyeere ageun edio tic. Tar kejoj ayeun ngakiro ka aripirip ka akiten kaapei, emaasi ngikec silinga egelaaka.

Emaasi ngisilinga ka aripirip ka akiten toripunitetei aloticsio angulu ecamitai akitiya ka tongicakinai neni angiticisio anacamunet ka ngulu ikigangito alotic kotere ikes dang iwaakinio neni eyeere akisitiya angisilinga ka ekaru angol (AWP) kotere kikongo ngulu ikigangito alotic.

8.1.5. Nguna angiketiya

Epolok nugu nooi kotere aripirip ka akiten, tar keriamunitai ngisilinga ngulu geunet etic. Kotere aripirip ka akiten ngina ajokan, emaasi nugu kitiyas:

Esaa ngolo eyakatar ngiketiyak—Emaasi ngiketiyak ngulu eyenete aripirip ka akiten ejok toyakas lotic ka toinakina angina paki.

Emaasi ngapolon alodistrict ka nguna ka apukan tongicakis ngitunga angireria dang lotic logo. Emaasi aripirip ka akiten ngakiro ka etic aloreria

toyai atametait angitunga, nai mere anaripirip bon, nai anayeun epite ngolo eripiripiyere ka ngolo itenere dang. Alotic angol, elosete nguna aripun ka nguna eteni akingarakin ngitunga daadang. Anen dang, ayakau angapolon angitunga angireria lotic ka aripirip ka akiten inges einakini ikes apaki ngina kimorikinet alotic ka ngapolon ka apukan.

Akitadapet 1: Akitadapet ka aripirip ka akiten ejok ka etic a DDF-Alodistrict imorikina (Nguna iitana 1-3)

Neni egeunia ngini ibore iitanitai ne		Epitemo ngolo eripunere nguna itiyasi logo	Epitemo ngolo eripunere nguna iitana angolo karu logo	Epitemo ngolo eripunere nguna etiyai kotere aripunia nguna etiyai.	
Nguna iitanit DDF	Nguna Aripun	Nguna itodi-unete	Nguna iitanitai alokaru	Epitemo ngolo ripunet	Ngini ijai ngiemuto ka alimor
Nguna iitana1: Apataniar epitemo ngolo edolio-to ngitunga lodakitar anerai ngitunga 80% ikes epedorete akidol lodakitar kelunyar apei kolongit ka alosit	Ngitunga 50% ikes edolete lodakitar kelunyar apei kolongit ka alosit	Ekimar angidakitarin Ekimar angitunga angulu edolete lodakitar	Akiyata-kin epitemo ngolo riamunet kotere 6% alotooma ngikaru 5.	Ngiki-taboi anga-kingiset kotere ngidakitarin.	Emaasi arionget angiticisio kiwaru ngiemuto aneni ka angaleu kiyakiya neni angina ka ayere Kotere alimor
Ajoketa ngirotin nooi anerai ngitunga 80% ikes edolete lomarketa ngirwa lugu.	Ngitunga 40% ikes eyakatar ngirotin ngulu ajokak	Neni ebai erot(Kms) ngolo ajokan	Ekaru 1,2,3=10% Ekaru 4&5=5%	Ngamap-wa, ngipicai a satellite ngulu angirotin angulu ajokak	Arionget angiticisio ka apukan Alimokin arionget ngina eyei etic kotere akisub angirotin alodistrict

Neni egeunia ngini ibore iitanitai ne		Epite ngolo eripunere nguna itiyasi logo	Epite ngolo eripunere nguna iitana angolo karu logo	Epite ngolo eripunere nguna etiyai kotere aripunia nguna etiyai.	
Nguna iitanit DDF	Nguna Aripun	Nguna itodi-unete	Nguna iitanitai alokaru	Epite ngolo ripunet	Ngini ijai ngiemuto ka alimor
Eyatakin epite ngolo eswom-ete ngidwe anera 90% angidwe aloto losukul a primary (Ngisapa ka ngapesur)	Ngidwe 50% aloto losukul Ngisapa 50% aloto losukul; ngapesur 40% aloto losukul)	Ekimar angulu aloto losukul a Primary	Iyata ekimar angis-apa kotere 6% angolo karu Iyata ekimar an-gapesur kotere 10% angolo karu	Epite ka ekimar	Emaasi arionget ka ayere kiwaru ngiemuto aneni ka arionget ka akiswom.

Emam apaki ngina sek eyeunitai kotere aripirip ka akiten ejok, nai mati itiyatai eapuni ageun etic ka egeuni etic.

NGINA 9:

NGIKOKWASINEI ANGABERU

*Erokunitoi ngatameta anege alokokwasinei angulu igirit Leah Oliver-
Ngikokwasinei Angaberu anayere ngikisila, FOWODE, UWOPA ka
WDN-Uganda (2011).*

9.1. Ayeun ekokwa angaberu ngolo ajokan-Nguna iitana

9.1.1. Nyo erai ekokwa angaberu?

Erai ekokwa ngolo elimitoi anege akiriamun angapolon ka apei rionget kori ariyet kotere ayeun epite ngolo elosio ekec tic ngaren ejok. Tosodi erai ekokwa angaberu ekokwa ngolo iriamunotor ngapolon angaberu bon aripun apite ngolo igangatar makete.

Ani kecamitai ekokwa angaberu tolot ngaren ejok, emaasi emam atyakatyaka alopite angolo iyanere ngakiro ka akiyar angaberu ka ngulu igangito ikes ikwa ngisorok, ngiketiyak, ka ngitunga ngulu engwalito. Emaasi angaar epite ngolo elomuneta ngitunga narionget ka ekokwa angol ka emaasi ngitunga ngulu alomut daadang inakina akitopol nguna iwarit atukot ngin. Nyemaikina ngitunga alokokwa erai ngapolon angaberu bon, nai ecamakinio tar ngikiliok ngulu einakina akigang nguna iwarit ekokwa ngol. Emaasi ekokwa kiwaru aosou ka ngitunga ngulu ikingarakinete anakikeun akiyar angaberu anapision ka ngaberu aloreria. Ikwa, emaasi ngaberu alokokwa toyenete epite ngolo igangatar ka ngolo kiwaritor akingarakino, Emaasi nabo ngaberu toyenete epite ngolo kiwaritor ngiemuto ngulu ikeunete akiyar angaberu. Emaasi ekokwa kiwaru ngitunga ka ngariongeta nguna ikingarakinete anakitatam ngaberu aosou ngin. Epedorete ngariongeta ata lojokotau akitiya ngakiro ngun. Iitani nabo ekokwa ngiemuto ka ngiboro ngulu kisitiya kotere ageunia etic ngolo acamun akitiya.

Eripun atemar itiyai ekokwa ejok ikona:

- ◆ Acamun nguna kiyanuna alokokwa;
- ◆ Acamun ayeun ekisil ngolo igangi ariyanu angaberu ka ngikiliok alotoma akitopol ekokwa kotere tomunikis ngapolon angaberu akiwarit ngakiro ngun;
- ◆ Akikeun etoil ka ekokwa angaberu alokokwasinei anguluce alowae ka ayere ngikisila, akiwarit ngisilinga ka ayere nguna kitiya kotere akingarakin ngaberu anapision anayeun ngikisila, ngakiro nguna kitiya kotere akijanaakin ngaberu, ngikiliok, ngisapa,ka ngapesur ka ariyanu aloticisio ka apukan;
- ◆ Akiyatakin ekimar angaberu anguna aseun lokokwasinei angapolon ka apukan ikwa ekarikon ka ekokwa angapolon.
- ◆ Amunikin alemar atyakatyaka alowae ka akiwarit akikeun ngapedorosio angapolon angaberu ka ngaberu daadang.

Epedori nabo ekokwa angaberu ayeun ngikokwasinei ngulu ecamakinete ngaberu ka ngikiliok akiboikin iwapei akiyanun ngakiro. Esitiyatai ngikokwasinei alokiding ngaberu ka ngikiliok apaki ngina ayere ngikisila a Uganda(CA):

“Ikwangina alosio etic angikayaak angikisila (CA) ngaren ejok, apotu ngapolon alokokwa toriput ngace kiro nguna atapito ngaberu bon ikwa: akisitiya ngakiro nguna emam nyelimito ngikiliok bon alokisila kotere akitoryanikin ngaberu ka ngikiliok alokingaren ngikisila. Kotere nai asubakin ngakiro ngun alokisila angulu kitet, apotu ikes tocamut akiwakin ekokwa alokiding ngaberu ka ngikiliok, neni anyaraunere ngikiliok ka ngitunga alokinga ngice ngulu eyenete ngakiro ngun ejokNginapei ecamunere ngadi kiro alokokwa, egirio lokitabo ka akorun atipei lotunga a C.A daadang kotere akingitakin ikes akigang nguna acamun. Arai ekokwa alokiding ngaberu ka ngikiliok esitiyao acamunia ngakiro atipei, ka etiyaete ngikokwasinei ngul ejok”.

9.1.2. Kotere nyo emaasi ngaberu kikokwaata?

- ◆ Eyeunitai ngikokwasinei angaberu kotere akiyatakinia etoil angaberu anapision ka apukan. Epedorete ngakiro nguna acamun araun nguna angikisila, nguna kitiya, ekisitiyae angisilina ka ngunace dang. Emaasi ekokwa angaberu toswoom ngacamunet angikisila, nguna kitiya, ngisilinga ka ngiticisio nguluce kotere kiriamito ngakiro angaberu

ka ngikiliok ejok. Inges nai atemar emaasi ekokwa angaberu toyakar aosou ngina ripikinet ngakiro alokiding ngaberu ka ngikiliok ejok kotere alimor nguna iitana alokiding ikes.

- ◆ Ikingarakini ekokwa angaberu aripikin ngakiro ka ekipukae, nguna ka elejilej ka nguna ka ekiboye angolo ajokan kotere ngaberu ka ayeun ngipitesio ngulu igangete ngakiro ngun.
- ◆ Ikingarakinete ngikokwasinei angaberu akigang nguna iitanito ngaberu ka ngikiliok anayere angikisila ka nguna kitiya kaapei ka akitatamo dang.
- ◆ Epedori ekokwa angaberu akingarakin anakiwarit ngiemuto ka aripikin nguna itiyasi anakiyar angaberu alowae ka akityak ngiemuto ngul alokiding ngaberu ka ngikiliok aripunia epite ka akiyar angaberu: Ekimar angaberu alokitela, ngikec karu, nguna epudorito, nguna eswomito, ngikilia ngulu epolokinito ngaberu, nguna itiyaete ka emucaara ngolo enyamete; akuliako anaberu, ngapolon, erasi ka angaleu angaberu alotooma nguna alalak. Epedorete nai ikes akisitiya eemut ngol akiwarunia epite ngolo ikeunere ka itopoloere akiyar angaberu alotela.
- ◆ Erai akimorikina agogongu alokokwa. Ani kecamunito ngapolon angaberu akigang ngadi kiro kori ekisil alokokwa ngolo ikeuni akiyar angaberu, ecamunio ngakiro ngun atipei erai kirworikis ikes ka epei toil ka anatametait angina aason.
- ◆ Ikwaan ngakiro nguna iitanito ngaberu daadang, nai nooi alokitela ka epei. Tosodi epatana nooi kotere ngakapolok angaberu angireria akiriamun amorun ngakec kiro kotere akigangia ngaberu kilocokinere akiyar angaberu ka ngapesur.
- ◆ Ejamuwaritai ngaberu nooi tar anapision. Tosodi epedori ekokwa angaberu akigang ikes akirworo ka epei toil anatametait angina aason iwarito ngakiro nguna igangete akiyar angaberu.
- ◆ Igangi ekokwa angaberu akoneo, akiyan ka akimorikina alokiding ngakapolok angaberu.

Abu ekokwa angaberu anakigir ngikisila a Uganda (C.A) kitiya ngakiro nguna alalak. Elosi eemut logo akitodikin iyong apolou ka ekokwa angaberu.

“Abu ekokwa angaberu kigang ngakiro ka angicakin ngaberu ka ngulu angwalak napision alokisila a 1995 a Uganda. Aris arionget ka NRM atubu atemar amaasi apei alotooma ngapision 9 anapukan angireria torai ngina ka aberu”.

9.1.3. Nyo emaasi ngaberu kiwarito alokokwa kec?

- ◆ Akimorikin ngaberu iwapei kotere akigang nguna ecamito akiwo anapison anguna apolok. Elosi akimorikina ngin akingarakin ngaberu akiganga bon kotere ariamun ngapision nguna eriyen ka nguna angikiliok. Ikwa, akirik ngikokwasinei. Epedorio anyaar akimorikina ngin todol neni angisorok, ngitunga ngulu angwalak, ngiketiyak ka ngikiliok ngulu ecamunete akigang nguna ebasi ngaberu.
- ◆ Akiyatakin ekimar angaberu anapison ka apukan;
- ◆ Akiganga ka akielar ngiemuto ngulu aripun kotere akingitakinia ekokwa akigang ikes ejok;
- ◆ Akingitakin ngaberu alokokwa akirik ngakiro nguna acamun ekokwa angaberu;
- ◆ Akimorikin ngulu ikigangito alotic ikwa ngisorok, ngikangwalak ka ngiketiyak kotere akikeun etoil angakiro angaberu.

9.2. Epedori ekokwa angaberu alosit ngaren ejok erai kitiyai nugu:

Anapakio anguna alalak, epedori ekokwa ayakaunor ngariongeta ka apukan nguna alalak. Ani kitiyaun ngun emaasi ngakapolok angaberu toyeut epite ngolo itopoloere ngakiro ka ekokwa ejok. Emaasi akingitun ngakiro nugu alokokwa.

- ◆ Ngaanu ngakiro nguna iitanito ngaberu anariongeta angunace aneni ka apukan ka anakiyar kec?
- ◆ Ngaanu ngakiro nguna epedorio akitiya kaapei anacamunet angitunga a daadang ka ngulu ikigangito dang?
- ◆ Atangai ikigangito alokokwa ka alokinga ekokwa-(CSO ka ngikeserak angiemuto). Ikwai epedoria ekokwa akisitiya ngitunga lugu akitenia ngamec kiro?
- ◆ Ngalu ngipitesio ngulu eswomitere ka ngulu alore kotere akitocamunia nguluce nguna kitiya?
- ◆ Emaasi ekokwa tomunik nooi ayeun ngakiro nguna emam ngeriito narionget ka apukan adio. Erai Uganda tokona ekitela ngolo eyakar ngariongeta ka apukan nguna alalak (Multi-Party). Tosodi emam ngepatana ayeun ngakiro nguna ejok. Emaasi ngapolon ka ekokwa tomunik nooi ayeun ngakiro nguna imorikinete ngitunga. Inges atemar ani eseunio ngapolon ka ekokwa angaberu ejok aseun ngapolon

anariongeta angun nguna imoriyete ngatameta angaberu kotere ecununete ngaberu ka ngulu ikigangito acamun ngakiro atipei. Emaasi ekokwa tomunik nooi akitobobokin ngaberu ngikokwasinei alowae angiemuto. Ejokak ngakiro nguna iseraunio ka nguna emam ngitobulete ngakapolok angaberu alokokwa. Ingarakinete ngakiro ngun ngaberu akimorikin ejok.

Ani kedaun ayeun ekokwa angaberu ejok ayenut nugu.

1. Emaasi ekarikon ka ekokwa kilocetei angolo karu kotere eriamunete ngaberu nguna nyekasi napukan dang apaki ngina riket ekokwa.
2. Emaasi ekokwa toyeu nguna kitiya ka epite ngolo itiyaere kotere akingang nguna itiyao. Emaasi ngakiro ngun kigangito nguna ecamitai akitiyai alokokwa alotooma apaki ngina etubunitoi. Eyeunio sek nguna ecamitai akitiya anguna angican angulu eriamunito ngaberu, ngidwe ka ngikalia. Ikwa akipiyor eyare ka ekal, ngakipi nguna engopito, ka eburu alokalia alotooma nguna alalak. Itemokino nabo ayenut atemar erai ekokwa etubuni ngakiro ka nguna emaasi kitiyai atipei.
3. Emaasi ekokwa toyeunite nguna kitiya ejok. Ikwa ageun:
 - ◆ Ayeun ka akiwaakin ngipitesio ka ayeere ngikisila---Elomunete ngakiro nugu alotooma ngican ngulu eriamunito ngitunga anera emam ngikisila ngulu kiuriaret ikes. Emaasi ekokwa kimar ngakiro ngun ejok.
 - ◆ Akitatam ngakapolok epite ngolo erikitere ngitunga. Ikwa angakin ikes ngabatio nguna eyaunito ngariongeta ata lojokotau(CSOs) kori apukan kotere aseun ngapolon alokiding ikes nguna elosete lokosio ngul nai anatameta anguna iitanit ekokwa;
 - ◆ Akingitakin ngitunga ka ngapolon akigang nguna iwarit ekokwa;
 - ◆ Ayeun ngariongeta nguna emunikinate akiwarit ngiemuto angakiro anguna elosikinit ekokwa kotere alimokin ngapolon nguna kitiya;
 - ◆ Akiriamunun ka ngitunga kotere akiiraria nguna etamete ikes;
 - ◆ Akirworu ka ngikeserak angiemuto ka alimor nguna ecamito ngaberu akisiirar ngitunga;
 - ◆ Akiwarit ngisilinga kotere edio tic ikwa ngolo igangi epite ngolo idooto ngaberu alodakitarin. Epedor logo akitiya anakimorikin ka ngariongeta atalojokotau ka ngulu ikigangete daadang;

- ◆ Ayeunun ngasuban nguna ikote aseun aberu ngina etiyai nooi alokaru angol. Epedorio akingitakin ngitunga aseun aberu ngina esidoi ngunace ejok, amadam, amucurus alokaru angol. Ejok ayeun eoite ngolo eseunere aberu ngin ka akimor ka ngariongeta ngunace kotere acamun aseun apei beru. Emaasi ngasuban ngun topolok kotere iwarakinio ngisilinga ka eyakaun lodistrict;
 - ◆ Epedori ekokwa akigir ekitabon ngolo imaruni ngaberu nguna etiyato nooi ekaru ngol. Epedori ekitabon ngol akimarun ngakapolok angaberu bon kori nguna alokinga dang, epite cha ngolo ecamunia ekokwa.
 - ◆ Emaasi ngakapolok angireria toyeut ngakiro nguna iyaneta ikes ngaberu ngunace aloreria. Itiyaun nugu ka Alomar natuketa angaberu kotere ikes dang elimorete nguna etapito akec kiyar anatuketa angun ka akiwaritor tar ngiemuto anaberu anguna epote nnatukot ngin kan tolimokinai ekokwa angapolon.
4. Emaasi ekokwa tocamu akiyan ngina epatana angina paki iriamunere. Emaasi ngaberu alokokwa daadang tocamut atemar nguna atubun alokokwa ikes emaasi tolimoroi alokokwa angapolon ka emam nabo aberu emaasi tonger egeunio akiyan alokiding ekokwa angapolon, Akimorikina alokokwa inges elosi akitogogong nguna ebasi ikes kotere ecamunete ngitunga nguluce dang.

9.3. Emaasi nugu kitiyakin kotere ekokwa angaberu tongetakin ejok:

- ◆ Emaasi ngitunga alokokwa toriput nguna iitanito ikes kotere eriamunete akigango ngina iyookino;
- ◆ Emaasi ekokwa tomora nguna iitanito ikes ka ngulu ecamito akigang. Epedorete ikes aseun ngariongeta nguna epedorete aripikin ngikisila ejok kotere kitatama ngapolon epite ngolo eswomere ngikisila ejok; Ejok anyaraun ngikeserak angiemuto dang kotere itodolet eemut ngol lotunga nguluce; tonyarata ngulu eyenete nguna emorio kotere itenete erwor ejok;
- ◆ Epedori ekokwa akisitiya ngitunga ngulu alokinga (ikwa ngikiliok) alimor ekec eemut tar kegegong;
- ◆ Emaasi ekokwa kiriamunun angina paki kotere akiten nguna iitanito ikes;
- ◆ Emaasi ngapolon ka ekokwa kiyanete ka nguluce angina paki. Epol nooi alimonor nguna itiyasi kotere ariamun akigango;

- ◆ Emaasi ekokwa toyakara ngariongeta ka apukan daadang (Bi-Partisan) kotere epatana acamun ngakiro nguna iitanito ngaberu mere alowae ka apukan angolo eriito ngace;
- ◆ Epedor ekokwa akisitiya kotere akiriamunor ka ngariongeta nguna iitana;
- ◆ Emaasi ekokwa kiseræ ngakiro aloemuto angina paki, ikwa anaradioi kotere toyenete ngitunga nguna itiyasi;
- ◆ Emaasi ekokwa tonger ngakiro nguna etyakito ngitunga;
- ◆ Emaasi ngapolon ka ekokwa angaberu tocamut akigang daadang nguna acamun egeunio akiyan alokokwa angapolon;
- ◆ Emaasi aripun ngapolon nguna eyeete ngakiro kotere alimokin ikes nguna iitana;
- ◆ Aripun ngariongeta nguna ikigangito nguna emorito ngatameta kotere kimorikinos anakiro anguna iwaritai ka ngiboro ngulu kisitiya;

Apolou angakiro

Ekisil a Parliament: : Erai ekisil ngolo acamu e Parliament ka eciemak ekarikon (President).

Ageunet: Erai nege ageunet kori nguna sek itiyasi, kori nguna epedorete akimukeun nguna sek itiyasi.

Akiciket: Erai atametai ka ayeun ekisil kori atametai ngina kilocokinet ekisil ngolo sek eyai alokiyan ka e Parliament.

Ngaberu ka Ngikiliok: Erai nege epite ngolo iteoto ngitunga ngaberu ka ngikiliok alotooma nguna itiyaete ikes; aberu kori ekile alopite angolo ikidounitere. Egelaaka ngatameta nugu alotalio ka anapakio.

Akerit nguna angaberu ka ngikiliok: Erai ayenut ka akerit ngatyaketa nguna eyakasi nakiyar angaberu ka ngikiliok, alopite angolo eyere nguna kitiya daadang. Erai atamunit atemar egelaaka ngaberu aneni angikiliok tosodi ejok akijanakin ikes ikongina pei aloticisio dang.

Akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok: Erai akitodiun epite ngolo etamere akisitiya ngisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok kotere akijanaakinia ikes, angipepei, anariongeta ka anapision ka apukan. Erai alimor nguna itiya ngakiro ngun (ikwa ayeun nguna kitiya, akisitiya esiling, ngiboro, ngikisila, nguna icikakinitai akitiya ka ekipukae).

Akiten ekisitiyae angisilinga alokiding ngaberu ka ngikiliok: Erai epite ngolo ngicakinet ariyanu alowae ka akijaanakin ka akitopol ekiboye angaberu ka ngikiliok a iwapei. Erai logo akitoriyanikin ngaberu ka ngikiliok aloticisio..

Aripikin ekiboye angaberu ka ngikiliok: Erai aripikin epite ngolo iboyooto ngaberu ka ngikiliok ka aripun nguna ebucara alotooma akec riyanu. Eripikin nabo etic logo akec polou alowaeting angulu alalak ikwa ngisilinga, ebabri, ekiboye, ka ekipukae. Epedorio aripikin nugu aloreria, alotela, anakwap kori alobuku.

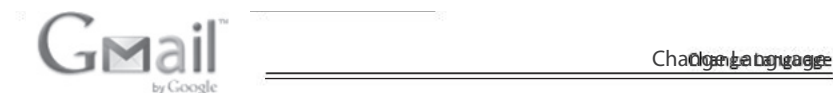
Ariyanu angaberu ka ngikiliok: Erai aripikin epite ngolo ijanakinere ngaberu, ngikiliok, ngisapa, ka ngapesur aloticisio kotere akikeun akec kiyar aneni iboyere, alotalio, alobari ka anapision ka apukan.

Akijanakin ngaberu ka ngikiliok ka ariyanu: Erai akijanakin ngaberu ka ngikiliok emam ayenanakin alobo angulu isitiyao, anguna eriamunio kori aloticisio angulu eyakasi.

Akiciket ngina igirir: Erai akiciket ngina igiritai. Erai akiciket ngina igirir ekisil. Nai isitiyao ikes daadang aiwapei.

Nguna kitiya: Eyaunete nguna kitiya nguna iitana, nguna elosio akiyiya ka nguna ecamitai akingolikin ka mati ikes epatana aripun atemar etiyakin alotooma apaki ngina eyenio.

Atubet A: Epite ngolo ngaaret a email

Create an Account

Your Google Account gives you access to Gmail and [other Google services](#).

Get started with Gmail

First name:

Last name:

Desired Login Name: @gmail.com

Examples: [j.smith](#), [john.smith](#)

Choose a password: [Password strength:](#)

Minimum of 8 characters in length.

Re-enter password:

☒ Stay signed in

☒ Enable Web History [Learn More](#)

Security question: If you forget your password we will ask for the answer to your security question. [Learn More](#)

Answer:

Recovery email:

This address is used to authenticate your account should you ever encounter problems or forget your password. If you do not have another email address, you may leave this field blank. [Learn More](#)

Birthday:

MM/DD/YYYY (e.g. "10/14/2011")

Word Verification: Type the characters you see in the picture below.

Letters are not case-sensitive

Terms of Service:

Please check the Google Account information you've entered above (feel free to change anything you like), and review the Terms of Service below.

With Gmail, you won't see blinking banner ads. Instead, we display ads you might find useful that are relevant to the content of your messages.

[Learn more](#)

[Printable Version](#)

Google	...
Terms of Service	
We're in to Google!	...
<	> P

By clicking on 'I accept' below you are agreeing to the [Terms of Service](#) [Program Policy](#) [Privacy Policy](#)

Atubet B: EPITE KA EEMUT

EPITE KA EEMUT

A..... AKICIKET 20.....

APUKAN KA EDISTRICT

..... AKICIKET 20.....

EKIMAR KA AKICIKET.....

EEMUT

Ekapolon ka ekokwa Papa,

Alotooma apedor ngina einakinitai ekokwa logo, alokiamr a 38 alokisila ka apukan angireria, Cap.243, acamu ayong (ekiro).....ekarikon a (ere)..... angaun lokokwa logo akiciket(enyarae).....akolongit naga(ngirwa ka elap).....kori kelunyar akolongit naga.

AJOKIS:-

Ekapolon a ekokwa Papa, akitoraun akiciket naga ekisil inges eyauni ngajokisia nguna alalak tar lokokwa logo. Ikwa:-

1. Ingitakini ngitunga daadang akitac occur kec ka akilo ngolo sek bon etacio aloreria ka alomarketa;
2. Einakini eyok kokwa apaki ngina eyakaunor ngiboro ngulu ingolikinio nginapei kolong;
3. Eyauni epite ngolo epatana, ekoneono akijaunia occur alotunga;
4. Ingarakini ekokwa akitac ngidenio ka ariamun ngisilinga ngulu iitana dang akitiya eketic;
5. Ingarakini ekokwa logo akijanakin ngitunga ejok, ka;
6. Iyatakini epite ngolo itopoloere akwap.

Anguna angajokisia anugu ka nguna nyelimuno anege, Acamit ayong akingitakin ekokwa logo acamakin akiciket naga ngina Itopoloe Akimar Angiboro ikwa ngina eyaunitere.

Alakara nooi, Ekapolon ka ekokwa.....

EKEGIRIGIRAN ANARIONGET ANGITICISIO/EKAPOLON

Erokunitoi alokitabo ka arionget angina elosikinit arikin ngikisila a Uganda (Uganda Law Reform Commission) kotere ayere angikisila ka ngakiket angireria a Uganda (2010).

Atubet C: Epite ngolo tyaket ekoni tic aneni angolo ka apis

Epite ngolo epedoria akapolon angaberu akinyalakin nguna itiyai inges alokal ka napis.

- ◆ Tocamu aesikin nguna ngipedori iyong akitiya ka ngitema ebe ipedori iyong akitiya ibore ngini ngipedori.
- ◆ Kicikak ice tunganan kitiya ece tic nai totamunite atemar iyong ikingisio etic ngol tosodi toyeni atemar itiyatai ejok.
- ◆ Kilipu akigango aneni ka Akuj kotere kitiya ekoni tic ejok alokal aka anapis.
- ◆ Toyeni nguna iitanit iyong anakiyar. Ikigangete iyong nguna.
- ◆ Toyeni epite ngolo isitiya iyong ekoni saa. Kigirak nguna kitiya kwap angina kolongit kotere toripik kitiyat daadang edoli ebong.
- ◆ Tomunik nooi alosit loticisio daadang alosa angolo itemokino kotere tolimok ka kitotamu ngina emaasi togeu etic ngol apolou ka esaa. Ani kegeu etic ngol kelunyar esaa toberuna iyong, kingit atemar emaasi iyong tolot iwace akitiya ece tic.
- ◆ Kiwaru edio saa ngolo kiyanet ka ngitunga. Totamunite atemar irai iyong ekapolon angitunga.
- ◆ Toanyu epite ngolo kisitiyaet eintanet akitiya ece tic. Ikwa, akigir ekoni eemut ka akomputa kiyakiya ka email kotere ekoni saa ka ngisilinga eiun(adengonor) alosit akigir ka akikobar ekoni eemut.
- ◆ Toripik ka tocamu akingarakino anapis kon.
- ◆ Toyakar ngikoni kisila bon. Ikwa, alimokin ngitunga ngulu ikiseunete iyong esaa ka ekokwa ka iyong. Kikobak ikes enamba ka akoni simu kotere ikiramakineta iyong.
- ◆ Toriamu edio saa kotere ekoni kal.
- ◆ Kitopolo ngikoniticisio jik.
- ◆ Tosubak ekoni re kori akai ejok, anerai ikijoikini iyong dang akiboi aneni ajokan.
- ◆ Ani kipudorit iyong kori kiyakar ekile tolimok inges nguna itiyai iyong ka tomina inges.

- ◆ Totyaku edio saa kotere akoni kuwan bon. Ikingarakini iyong apaki ngin aripikin nguna ka ekonitic ka akiyar dang. Ikingarakini nabo iyong dang akilocokin nguna ngicamit iyong kotere akoni kiyar aneria iripu iyong alope.
- ◆ Totamunite akimor etic ka ngitunga alokal kon.

EPITE NGOLO ERIPIRIPIYERE KA IJANAKINERE NGITUNGA ALORERIA

ALOWAE KA ANGALEU

Nguna apolok: Aripikin ayakau ka ajokis angiticisio angulu ijanakinete ngaberu alodakitarin.

Ekero ka edakitar.....

Neni eyai edakitar.....

Ekero ka arionget angina eripiripi.....

Ngirwa ngulu eripiripiyere

A: Ngakingiset neni angiketiya ka edakitar

1. Ngiketiya ngiyai itiyaete lodakitar ka nyo itiyaete ikes?
2. Emaasi erai ngiyai itiyaete alokiamr angolo ecamakinit apukan?
3. Eyai neni ekudwoketa a, kotere nyo?
4. Ngarwa ngai eponeneata ngidokita, nganasio ka ngakaretok lodakitar?
 - a. Angina kolongit
 - b. Apei kolongit esabit
 - c. Ngarwa ngaarei esabit
 - d. Mam jik

B: Ngakingiset kotere ngikito alodakitar

5. Eyakar edakitar logo ngikito ngulu iitana a?
6. Itemokino ngikito ngulu iitana a?
7. Ngarwa ngai eayi edakitar logo emam ngikito?
8. Eyakaunun lodakitar logo ngikito ngulu ngisitiyao kori ngulu amunaar a?
9. Edolununuyete ngikito nege apaki ngina iitanere a?
10. Eyakar edakitar logo ngikito angakapotio k a?

C: Ngakingiset kotere ngakapotiok

11. Eyakar edakitar logo ewad angakapotiok a? (Eeh/Mam)
12. Ani keyakar, eyakar ewad ngikitadai a, ka ngiyai eya?
13. Eyakar edakitar ngiketiyak ngulu itemokino akitiya lowad angakapotiok a?
14. Ikwai isidounio edakitar ngakapotiok nguna ipiyori akidoun?
15. Eyakar edakitar neni imasanakinio aperit angidwe a?
16. Einanakini edakitar asaduku ka aberu angina aringa idouni a?
17. Ani kingarakinet nabo ace einakini edakitar neni ka aberu idouni?
18. Eyai neni eriabatar ngaberu a?
19. Nyo eyai neni eriebatar ngaberu?

D: Ngakingiset kotere ekiboye alokal

20. Einanakini edakitar akitatam ka ekiboye alokal angolo ajokan a?
21. Anikitatam ka ekiboye alokal eyai lodakitar?
22. Eyakaunun ngikiliok dang nakitatam ka ekiboye alokal a?
23. Alikabila ka akitatam ka ekiboye alokalia isitiyai edakitar akitatamia?
24. Isemisemio ngidwe alodakitar a?
25. Eyai lodakitar epite ngolo kiretakinete lodim nyetapakin nikoku idounio aneni a toto a?
26. Isirworio ngitunga alodakitar a?

E. Ngakingiset ka angaleu ka asegis

27. Ayakar ka ecoron
28. Ayakar angakipi anguna asegak
29. Irienyitai alapatu ka edakitar
30. Eyakar edakitar neni ipoere a?
31. Eyai alait lodakitar nakware a?
32. Eyakar edakitar ngiketiyak ngulu ikingarakinete a?
33. Eyakar edakitar neni imasanakinio agasiya, ka igiritai ebe neni imasakinio nege a?

F: Ngakingiset angitunga angulu ereikinitai akitepa

34. Ikwai etubio edakitar ngakiro angitunga angulu ereikinitai akitepa?

35. Eyakar edakitar ekitoi ngolo ilikorio kotere akiuriar lodim erai kikireikinitai akitepa?
36. Elimonori edakitar eemut ka adekis alodakitar a?
37. Ani kingarakinet ace einakini edakitar ngitunga ngulu ereikinitai akitepa anariyet?

G: Ngakingiset angisilinga

38. Etya ngisilinga isitiyai edakitar logo ai?
39. Ikwai isitiyaere ngisilinga ngulu ka angaleu aloreria(PHC)?
40. Ai eriamunitor edakitar ngisilinga ngulu isitiyai?
41. Etya ngisilinga eriamunitai anapukan ka anariongeta angunace ai?
42. Eyakasi ngisilinga itiyaunit edakitar a?
43. Eriamununui edakitar ngisilinga apaki ngina itemokino a?
44. Eyakar edakitar ngisilinga kotere angaleu angaberu bon a?
45. Igiranakini edakitar logo epite ngolo isitoyaere ngisilinga naratatain alodakitar kotere toswoma ngitunga a?
46. Nyo acamitai akitiya ka nyo etiyai? Eyakasi nguna epiyor akitiya a, kotere nyo?

H: Ngakingiset kotere ekipukae

47. Eyakar edakitar ekokwa angapolon ka edakitar a(HMC)?
48. Ngarwa ngai iriamununutor ngapolon ngun?
49. Eylene ngapolon ngunekec tic a?
50. Eyakar edakitar ekisitiyae angisilinga ngolo ecamunitai a?
51. Engaanario edakitar ngol ngirwa ngulu iyengitere a?
52. Iwori egolonokinere ka enganarere edakitar logo?
53. Ikwai etamia edakitar akisitiya ngisilinga?
54. Ecamakinitai ngitunga ngulu alimun epite ngolo kisitiyaet ngisilinga alodakitar a?
55. Eyai epite ngolo ajokan etingitere ngitunga alodakitar a?
56. Eyakasi ngakiro ka atuna alodakitar ka ikwai atubere ngakiro ngun?

NGUNA ESITIYAO

- ◆ ACFODE (2012) Handbook on Governance and Gender Accountability
- ◆ Constitution of the Republic of Uganda, 1995
- ◆ Convention on Elimination of all Forms of Discrimination against Women (1979)
- ◆ Forum for Women in Democracy (2010) The Winning Campaign, A women's Guide to Winning Political Elections
- ◆ Local Government Act, CAP 243
- ◆ Sheila Kawamara Mishambi; Paper on Advocacy (2013) presented at a Training of Trainers Workshop for Trainers of District Women Councilors
- ◆ The Uganda Women's Caucus, Paper by Forum for Women in Democracy
- ◆ Women's Democracy Network-Uganda Chapter (2011), Training Manual for Women Councillors
- ◆ Women Democracy Network-Uganda Chapter (2011) Brief on Women Caucuses
- ◆ Women's Democracy Network-Uganda Chapter (2011), Brief for Local councillors on Chairing Committee Meetings
- ◆ Uganda Women's Network Hand book on Advocacy (2011)
- ◆ UNDP (2010) Handbook for Women Candidates
- ◆ UNDP (2011) Handbook on Monitoring and Evaluation & District Participatory Planning and Budgeting Process (Puntland & State of Somalia)
- ◆ Universal Declaration of Human Rights (1948)
- ◆ Uganda Law Reform Commission (2012); Making Ordinances and Bye-laws in Uganda

Ngai UWONET

Erai naga arionget ngina imorkinit ngaberu a Uganda daadang, ngina ecununit ngariongeta angaberu a Uganda 16, ngapision ka ngitunga 9. Ageunio arionget naga ekaru a 1993 kotere ainakin ngariongeta angaberu akingitun ngapedorosio angaberu kotere alemar epite ngolo erasitere ngaberu aloreria.

Nguna Iwarit

Ekitela a Uganda ngolo emam ngipitesio ngulu erasitere ngitunga anguna eraakar ekile kori aberu.

Nguna itiyai

Akimorikin nguna iwarito ngitunga anarionget ka ngulu ecamito akigang alowae ka akiriamunun, akitatam, akiwarit ngiboro ngulu kisitiya, akiwarit ngiemuto ka akiwarit akigango kotere adipaun erasi alokiding ngitunga anguna iraakar aberu kori ekile.

Project Supported by the

Plot 198 Old Kira Road Ntinda.

P.O. Box 27991, Kampala, Uganda

Phone: +256 414 286539

Email: info@uwonet.or.ug

Website: www.uwonet.or.ug

Facebook: <http://www.facebook.com/uwonet>

Twitter: [@uwonet](https://twitter.com/uwonet)